

EKI MŰHELYTANULMÁNYOK 4.

BAJCSI ILDIKÓ

A NYILASKERESZTES MOZGALOM
KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN
(1938–1945)

ERŐSZAKKUTATÓ INTÉZET
BUDAPEST, 2025

Az EKI Műhelytanulmányok
a Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
támogatásával jelenik meg.

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alap

ISSN 3057-9023
ISBN 978-615-6699-12-1

© Erőszakkutató Intézet, 2025
© Bajcsi Ildikó

Kiadja az Erőszakkutató Intézet
Felelős kiadó: Gellért Ádám
Szerkesztette: Marosvári Attila
Nyelvi lektor: Jung Eszter
Tipográfia: Czeizel Balázs
Tördelőszerkesztő: Jeges Erzszi

Tartalom

BEVEZETÉS	5
TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK	8
AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉST KÖVETŐ IDŐSZAK	10
<i>Nyilaskeresztes terjeszkedés a Felvidéken a „visszatérést” követően</i>	10
<i>Nyilaskeresztesek Komáromban és a Komáromi járásban</i>	15
<i>A Magyar Megújulás Pártja és a komáromi nyilasok</i>	23
A SZÁLASI-FÉLE HATALOMÁTVÉTELT KÖVETŐ IDŐSZAK	28
<i>Komáromi és környékbeli nyilas vezetők a Szálasi-rezsim idején</i>	28
<i>A nyilasterror Komáromban és környékén</i>	33
<i>A komáromi és környékbeli nyilasok felelősségre vonása</i>	39
ÖSSZEGZÉS	42
FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM	45

Bevezetés

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés értelmében Magyarországhoz 11 927 km² területet csatoltak vissza Csehszlovákiától, mintegy 1 millió lakossal, akiknek – az 1938-as magyar összeírás alapján – 84,4 százaléka magyar nemzetiségű volt.¹ A visszacsatolás időszakában a magukat nemzetiszocialistának nevező magyarországi pártoknak nem volt komolyabb előzménye a „visszatért” területeken, ugyanakkor a nyilasok irányából érkező hatások korlátozott mértékben érzékelhetők voltak a (cseh)szlovákiai magyarság körében is.² A nyilas eszmék ugyanis már közvetlenül a visszacsatolást megelőzően terjedtek a dél-szlovákiai területeken.³ Komáromban és környékén szintén már az első bécsi döntés időszakában megvetette lábát a nyilas mozgalom. Szálasi hatalomátvétele után, vagyis 1944. október 16-ától pedig a „visszatért” Felvidéken,⁴ így Komáromban és környékén

¹ Az 1938-as magyar összeírás alapján ezen a területen 1 041 401 lakos élt ekkor, közülük 879 007-en magyarok (84,4 százalék) és 123 864-en szlovákok (11,9 százalék) voltak. Sallai, 2008: 145.

² Ezt igazolja például az az eset is, melynek során a „visszatérést” megelőzően *Érsekújvári Magyar Gárda* aláírással jelentek meg röplapok Érsekújváron. Simon, 2015: 37.

³ Az 1938. november 2-i első bécsi döntést követően kialakított Komáromi járás területén összesen 38 község volt. Lásd Szabó, 2002.

⁴ „Visszatért” Felvidéken az 1938. november 2-i első bécsi döntés értelmében Csehszlovákiától Magyarországhoz visszacsatolt dél-szlovákiai területet értjük. Sallai, 2008: 145. Ehhez lásd még Tilkovszky, 1964; Tilkovszky, 1967. A „visszatért” területeket az anyaországi társadalom ugyanúgy Felvidéknek nevezte, mint az 1918 előtti Felső-Magyarország egészét. Lásd Hajdú, 2016.

BAJCSI ILDIKÓ

is elkezdődtek azok a terrorcselekmények, amelyek a nyilas rendszerrel szembekerülő helyieket – elsősorban a deportálásoktól megmenekült zsidókat, a Horthy-korszak rendszerellenes tisztviselőit és a helyi cigányok egy részét – is érintették.

Ehhez képest a felvidéki nyilasok első bécsi döntést követően folytatott tevékenysége szinte teljes egészében feltáratlan, az 1944 októberét, vagyis Szálasi hatalomátvételét követő hónapok helyi eseményeinek feldolgozásai pedig ugyancsak töredékesek. Jelen tanulmányban a fenti hiányosságok egy részének pótlására vállalkozom, s a nyilas mozgalom 1938 és 1945 közötti, tehát az ún. „magyar idők” komáromi és komáromi járásbeli történetét vizsgálom. A téma árnyaltabb megközelítéséhez fontosnak tartom a történeti előzmények rövid áttekintését, valamint az 1938-at követő felvidéki nyilas terjeszkedés általános jellemzőinek bemutatását. Ezt követően a komáromi nyilasok népszerűségét, annak változásait, valamint a csoport működési dinamikáját elemzem. Személyes példák alapján kitérek a párthoz csatlakozó komáromiak és a járásbeli nyilasok politikai és társadalmi hátterére, valamint a csatlakozások külső és belső motivációira. A tanulmány következő nagyobb egységét a Szálasi hatalomátvételét követő időszak adja, amelyen belül bemutatom a nyilas vészkorszak helyi kulcsszereplőit. Az itteni meggyőződéses nyilas vezetők ugyanis meghatározó szerepet játszottak a komáromi és a környékbeli terrorcselekményekben. Végül néhány kiemelt példán keresztül a helyi nyilasoknak a csehszlovák népbíróság megalakulását követő felelősségre vonására is kitérek.

Ahogy arra már a fentiekben is utaltam, a nyilasok dél-szlovákiai szerepvállalásának részletes feltárása a történetírás adósságai közé tartozik. Az elmúlt években megjelent néhány tudományos publikáció, amelyek megkezdték a felvidéki, valamint a komáromi és környékbeli vonatkozások feldolgozását. A jelen írás közvetlen előzményeként ezek közé tartozik a nemrégiben megjelent, *Nyilasok Komáromban és környékén az első bécsi döntést követően* című tanulmányom.⁵ Saját munkám mellett feltétlenül meg kell említenem a Számadó Emese által szerkesztett, „*Ezt a hazát tehát elvesztettem*”. *A holokauszt komáromi eseményei* című 2014-es tanulmánykötetet. Az ebben található írások a deportálás helyi vonatkozásai mellett betekintést nyújtanak a környékbeli nyilasok terrorcselekményeibe is.⁶ Ki kell még emelnem Simon Attilának a dél-szlovákiai nyilas szervezkedésekre is kitérő

⁵ Bajcsi, 2024b.

⁶ Számadó, 2014.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

publikációit. Simon a 2014-ben kiadott, *Magyar idők a Felvidéken* című könyvében egyebek mellett a nyilaskeresztesek felvidéki tevékenységét, valamint a párt népszerűségét, társadalmi hatását is vizsgálja. A 2015-ben megjelent, *Nyilasok a spájzban* című tanulmánya pedig a nyilasoknak a Tiso-féle fasisztoid Szlovákiában játszott szerepébe nyújt betekintést.⁷ E munkák mellett érdemes megemlíteni a komáromi születésű Vadász Ferenc író, újságíró *A véres huszadik* című visszaemlékezését,⁸ amely rövid történeteken keresztül mutatja be Komárom 20. századi eseményeit. Ez utóbbi művet azonban – műfajából kifolyólag – csak megfelelő forráskritikával lehet használni.

A témában megjelent történeti munkák elenyésző száma minden bizonnyal összefügg a háborús időszakból megmaradt primér források hiányával. A felvidéki nyilasok bázisának meghatározása ugyanakkor azért is nehéz, mert a „visszatért” területeken nem tartották meg az 1939. májusi választásokat. Jaross Andor és az Egyesült Magyar Párt (EMP), illetve a kormány a hozzájuk közel álló újságokon keresztül azt hangoztatták, hogy a Felvidék egységesen az EMP politikája mögött áll.⁹ A szélsőjobboldali és a demokratikus ellenzéki lapok híradásai, valamint a levéltári dokumentumok alapján azonban már ebből az időszakból is adatolható a nyilasok itteni tevékenysége.

Tanulmányom a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának belügyminisztériumi iratanyaga, a Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumához tartozó Nyitrai Állami Levéltár Komárom vármegyei főispáni fondja, valamint a nyitrai levéltár komáromi fióklevéltárában őrzött komáromi főszolgabírói hivatali iratanyag és Komárom törvényhatósági jogú város fondja mellett elsősorban azokra a szlovák népbírói dokumentumokra – ezen belül a Komáromi Járási Népbírói irataira – támaszkodik, amelyek a háború utáni eljárások keretében részletes leírásokat közöltek a nyilas személyek politikai előéletéről. Forrásbázisom kiegészült a nyitrai levéltárban elérhető Nemzetbiztonsági Testület komáromi regionális parancsnokságának (Oblastné veliteľstvo Zboru národnej bezpečnosti v Komárne, OVNB) iratanyagával is.

A sajtóanyag szintén fontos adalékokat nyújtott a téma feltárásához, az újságcikkek felhasználásánál ugyanakkor szintén kiemelt szerepe volt a

⁷ Simon, 2014.

⁸ Vadász, 1998.

⁹ Uo. 65–66.

BAJCSI ILDIKÓ

megfelelő forráskritika alkalmazásának. A korabeli sajtó sokszor egymásnak ellentmondó információi következtében fontosnak tartottam az eltérő politikai irányvonalú lapok vizsgálatát. A legfontosabb helyi sajtóanyagot a *Komáromi Lapok* jelentette, ezenkívül áttekintettem az *Új Komárommegyei Hírlap* korabeli írásait. Kiemelt szerepe volt a kormánypárthoz (illetve Jarossékhoz) köthető *Felvidéki Magyar Hírlap*nak is, amely a legnagyobb hatású napilapnak számított a visszacsatolt felvidéki területeken. Ezenkívül átnéztem a Kassán kiadott *Felvidéki Ujság* című lapot, amely inkább általános jellegű információkat közölt a témában. Mindezek mellett az országos lapok közül a szélsőjobboldali nyilas *Magyarságot*, valamint a Bethlen Istvánhoz kötődő, liberális ellenzéki *8 Órai Ujság*ot használtam.

Történeti előzmények

Az első Csehszlovák Köztársaság időszakában a kisebbségi magyarságra a szélsőjobboldali szerveződések közül a Csehszlovák Fasiszta Párt (Národná obec fašistická) Árja Front Magyar Osztálya (Československá fašistická strana – Maďarská sekcia Árijského frontu) próbált leginkább hatást gyakorolni, s híveket gyűjteni a dél-szlovákiai járásokban. Az olasz fasizmus által ihletett – kezdetben a cseh-szlovák egység eszméjét hirdető – párt 1935-re multinacionális párttá vált. Magyar alosztálya a szlovák családból származó bátkai Janovszky Imre vezetésével Pozsonyban működött.¹⁰

Az Árja Front (ÁF) az 1930-as évek második felében egyre népszerűbbé vált a magyarlakta járásokban.¹¹ A Csehszlovák Fasiszta Párt Komáromban, valamint a környékbeli – magyar többségű – falvakban is megvetette a lábát: 1938 elején Kamocsán 17, Szímonn 11, Őrsújfalun pedig 10 tagja volt.¹² Ennek legfőbb oka, hogy a párt vezetősége széles körű nemzetiségi jogokat és a szociális helyzet javulását ígerte a magyaroknak, valamint erőteljes propagandatevékenységet folytatott a dél-szlovákiai járásokban. Ebben nagy szerepe volt Fučík Lajosnak, az ÁF egyik magyar elnökségi tagjának,

¹⁰ Ristveyová–Hruboň, 2021: 202.; Bajcsi, 2024a: 1227.; Simon, 2015: 37.

¹¹ 1936–1937 fordulóján az ÁF a következő központú járásokban terjedt leginkább: Zselíz, Ipolyság, Párkány, Verebély, Korpona, Ogyalla, Léva, Vágsellye, Nyitra, Komárom, Galánta, Érsekújvár, Aranyosmarót, Somorja, Dunaszerdahely, Losonc, Pozsony. Ristveyová–Hruboň, 2021: 217.

¹² Simon, 2015: 38.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

aki az 1938-as önkormányzati választások előtt a Komárom környéki falvakban a vasárnapi szentmisét követően fekete egyenruhában terjesztette a párt vezetője, Radola Gajda¹³ képeit és a szerveződés propagandaplakátjait.¹⁴ Janovszkyék azonban hamarosan szembekerültek a prágai központtal, s a vezető az 1938-as községi választásokon már Jaross Andorék, vagyis az EMP kampányát segítette.¹⁵

A szélsőjobboldali irányzatokkal szemben a két világháború közötti időszakban a magyar többségű dél-szlovákiai területeken, így Komáromban és a Komáromi járásban is jóval nagyobb népszerűségnek örvendtek a baloldali nézetek, a szociáldemokrácia, valamint a kommunizmus. Ebben közrejátszottak a magyarlakta területek – sok esetben a nacionalista alapú csehszlovák földreform következményeivel is összefüggő – szociális és gazdasági nehézségei. A felvidéki magyar lakosság számára azért is jelentettek a földosztások különösen érzékeny pontot, mert az 1920 és 1935 közötti években levezényelt (első) csehszlovák földreform során magyarok alig részesültek a kiosztott birtokokból. A 70-90 százalékban magyarlakta dél-szlovákiai járásokban a magyarság a kiosztott földtulajdonnak csupán 19 százalékát kapta meg.¹⁶

Mindemellett a Csehszlovák Kommunista Párt az 1930-as években elvben támogatta a csehszlovákiai nemzetek önrendelkezési törekvéseinek érvényesítését.¹⁷ Így az sem meglepő, hogy a két háború közötti időszakban a szélsőséges eszmék iránt egyre fogékonyabb magyar többségű járások lakosságának átlagosan 20-25 százaléka adta voksát a Csehszlovák Kommunista Pártra.¹⁸ A kommunistáknak Komáromban, illetve a Komáromi járásban is jelentős pozícióik voltak. Az 1935-ös parlamenti választások eredményeképp a komáromi választókerületből éppen a magyar kommunista Steiner Gábor lett szenátor Prágában.¹⁹

¹³ Radola Gajda (1892–1948) az első világháború idején az oroszországi csehszlovák légio egyik főparancsnoka volt, valamint 1918–1919-ben jelentős pozíciót töltött be Kolcsak admirális hadseregében. Később fontos szerepet játszott a Csehszlovák Fasiszta Párt (Národní obec fašistická) 1926-os megalakításában, amelynek 1927-től vezetője lett. Bővebben lásd Klimek–Hofman, 1995.

¹⁴ Ristveyová–Hruboň, 2021: 217.

¹⁵ Simon, 2015: 37.

¹⁶ Simon, 2008: 281.; Simon, 2014: 113.

¹⁷ Simon, 2010: 77–78.

¹⁸ Uo. 39.

¹⁹ Uo.

BAJCSI ILDIKÓ

Az első bécsi döntést követő időszak

NYILASKERESZTES TERJESZKEDÉS A FELVIDÉKEN A „VISSZATÉRÉST” KÖVETŐEN

Az első bécsi döntés után a felvidéki miniszteri pozícióba juttatott Jaross Andor és Imrédy Béla miniszterelnök között létrejött érdekszövetség által a Jaross irányítása alatt lévő EMP mellett csupán a szlovák falvakban jelenlévő, Hlinka-féle Szlovák Néppárt működött a Felvidéken.²⁰ Ezek kivételével már a katonai közigazgatás időszakában minden politikai párt működését betiltották. A felvidéki ügyek tárca nélküli miniszterévé emelt Jaross szinte teljhatalmú vezetőként intézte a visszacsatolt területek ügyeit. Jogköre a visszacsatolt részek összes irányítási tevékenységére kiterjedt, beleértve a közigazgatási, gazdasági és társadalmi kérdéseket is.²¹ Bizonyára ez is hatással volt a „visszatért” magyarok magyarországi pártokkal szembeni óvatos magatartására. A rozsnyói rendőrkapitányság belügyminiszternek küldött 1938. december végi helyzetjelentése például arról számolt be, hogy a felvidéki magyarok a magyarországi pártokkal szemben tartózkodók. Ugyanakkor már itt felhívta a figyelmet a nyilasok szervezkedésére, melynek ekkor még nem tulajdonított nagyobb jelentőséget, legalábbis Kassa esetében.²²

Az előrejelzések ellenére azonban rövid időn belül bebizonyosodott, hogy Szálasiék már 1939 első felében gyors ütemben terjeszkedtek a vissza-

²⁰ Az említett két párt közötti – Csehszlovákia felbomlasztására létesült – akciószövetség még október 6-a, vagyis a szlovák autonómiatörekvések megvalósulása után felbomlott, s ellenséges viszonyba kerültek egymással. A szlovák népiek (ľudákok) vezetése rövid időn belül tudatosította, hogy a Hlinka-féle Szlovák Néppárt magyarországi engedélyezése pusztán üres ígéretnek bizonyult, mivel a katonai vezetés kezdettől fogva ellehetetlenítette és megakadályozta a munkájukat. A magyarországi szlovákok nemzetiiségi követeléseit pedig az Imrédyt követő Teleki-kormány folyamatosan megtagadta. Bajcsi, 2023b: 25. Ehhez lásd még Deák, 1990: 137.; Tilkovszky, 1967: 116.

²¹ MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1938. november 16.

²² „A felvidéki magyarság a magyarországi (trianoni) politikai pártokkal általában tartózkodó. Különösebben a Szálasi-féle Hungarista párt indított a városban propagandát. Ezt titokban végezte. Eredménye jelentéktelen. Tagjai jobbra a kis vagyonúak, az iparosok és kereskedők köréből valók. Ezek közül a legtöbben érdekből vagy zsidó gyűléstől lettek tagjai a pártnak. Egyesek a párt jelvényét is hordják, mely áll egy koronás címerpajzsból, ennek gomblyukba hátul rögzíthető része a nyilaskereszt.” MNL OL, K 149–1939–2–5501. A rozsnyói rendőrkapitányság helyzetjelentése, 1938. december 30.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

csatolt területen. Ezt mutatja az a Kassáról, illetve a város környéki eseményekről közölt beszámoló is, amely a nyilasok népszerűbbé válását hangoztatta: *„A felszabadult területen változatlanul folyik a nyilas-szervezkedés, amely különösen a magyar lakta helyeken jár eredménnyel. A szlovákok ugyanis a Hlinka-gárdában tömörülnek. A nemzeti szocialista párt Hungarista-mozgalom rendes tagjainak száma Kassán kb. 300 főre tehető, kiknek magatartása eddig rendőri intézkedést nem provokált.”* A jelentés azt is hozzátette, hogy a nyilas mozgalommal rokonszenvező kassai lakosok száma ekkor mintegy 2000 főt tett ki.²³

A nyilasok terjeszkedése már közvetlenül az első bécsi döntés után más dél-szlovákiai városokban is adatolható. Dunaszerdahelyen például – ahol egyébként a lakosság mintegy fele izraelita vallású volt – komoly sikereket értek el a visszacsatolást követően.²⁴ Érsekújvárbán és környékén is megkezdődött a szervezkedésük. Kassához hasonlóan azonban itt is szembe-tűnő a rokonszenvezők és a párthoz csatlakozók száma közötti eltérés. Simon Attila szerint ugyanis az Érsekújvárbán 1939 februárjában a nyilasok által megtartott első nyilvános rendezvényen megjelenő 500 érdeklődőnek elenyésző része lépett be a pártba.

A nyilaskeresztesek felvidéki népszerűségében minden bizonnyal közrejátszottak a visszacsatolás következtében kialakult – sok esetben a közigazgatás átszervezéséből, valamint a csehszlovákiai magyar társadalom „elfejlődéséből”, illetve Magyarország eltérő piaci viszonyaiból fakadó – szociális és gazdasági feszültségek, amelyeket igyekeztek saját céljaikra felhasználni. Erre mutatott rá az a rendőrségi jelentés is, amely 1939 januárjában a következőket közölte a belügyminiszterrel: *„a felszabadult Felvidéken uralkodó és nyugodtnak nem nevezhető állapotot a Nemzeti Szocialista Párt²⁵ erős szervezkedés céljaira igyekszik kihasználni. A szervezkedés látható eredménnyel jár. Az utcákon sűrűn hallani a nemzeti szocialista jelszavak hirdetését és Szálasi éltetését.”*²⁶ Mindazonáltal a visz-

²³ MNL OL, K 149–1939–2–5501. A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság miskolci kirendeltsége helyzetjelentése a Kassa és környékén észlelt eseményekről, dátum nélkül.

²⁴ Simon, 2014: 68.

²⁵ A Nemzeti Szocialista Párt gyűjtőnevet több párt is használta saját megnevezésére. Ez esetben valószínűleg a Szálasihoz kötődő Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalomról van szó, amely a Csia–Szálasi–Széchenyi-párt (a Magyar Nemzeti Szocialista Párt) újjáalakítása által született 1938. április 4-én. A párt vezetése Szálasi Ferenc és Széchenyi Lajos bebörtönzése miatt fokozatosan Hubay Kálmán kezébe került. Paksa, 2013: 339.

²⁶ MNL OL, K 149. A. XXII. 5/12/1939/33. Jelentés a Kassa és környékén folyó magyarellenes izgatásról, 1939. január 12.

BAJCSI ILDIKÓ

szacsatolt részeken belül is voltak olyan települések, ahol lassabb ütemben zajlott a nyilas terjeszkedés. Ezt igazolja az Esztergom vármegyei alispán jelentése a Párkányi járásról. Itt 1939 elején a „*visszacsatolt járásban a szervezkedés még nem haladt annyira előre, hogy a pártnak helyiségei, iratai és pecsétje lett volna*”.²⁷

Mindenesetre Komáromban és környékén szintén nagy lendületet vett a nyilasok iránti érdeklődés a visszacsatolás időszakában. Ezt igazolja a szélsőjobboldali *Magyarság* egyik 1938. októberi cikke, amely már hetekkel korábban arról adott hírt, hogy a Csallóközben nagy népszerűségnek örvend a mozgalom.²⁸ 1939 elején pedig Komárom vármegye főispánja a felvidéki tárca nélküli miniszternek küldött hangulatjelentésében arról számolt be, hogy „*Komárom megyei városban, illetve annak felszabadult részén [...] a lakosság hangulata megfelelő*”, viszont azt is hozzátette, hogy „*a nyilas párt szervezkedése észrevehető Komáromban is*”.²⁹ A főispán is a nyilasok helyi aktivitását hangsúlyozta 1939. februári jelentésében, amely szerint a kormánynak sürgősen lépéseket kellene tennie a szociális nehézségek megoldására, mert ezek a szélsőjobboldali szervezkedések megfékezését is elősegítenék: „*Ellenpropagandául legjobban szolgál az – írta –, ha a munkanélküliek számára minél több munkaalkalmat iparkodik a kormány teremteni, mert általánosan ismert lévén az a tény, hogy a különböző nyilas pártok elsősorban a csőcselék körében nyernek talajt, utóbbi csökkentésével egyben az ő terjedési körüket szűkítjük meg*”.³⁰ A főispán jelentése arra is utalt, hogy más pártokhoz hasonlóan a szélsőjobboldaliak is a földreform igencsak népszerű ígéretével igyekeztek magukhoz csalogatni a felvidéki magyarokat.³⁰¹

²⁷ MNL OL, K 149–1939–6–7100. Esztergom vármegye alispánjának jelentése a „Magyar Nemzeti Szocialista Párt – Hungarista Mozgalom” és a „Hungarista Párt” betiltásáról, 1939. március 6.

²⁸ Sérelmeiről, panaszairól, várakozásairól, reményeiről beszél a felvidéki magyarság. *Magyarság*, 1938. október 23., 9.

²⁹ MVSR SA Nitra, f. ŽK III. 14 biz./1939. A főispán helyzetjelentése a felvidéki törvényhatóságokról, 1939. január 28.

³⁰ Uo. 53 biz./1939. A főispán helyzetjelentése a felvidéki törvényhatóságokról, 1939. február 8.

³¹ Uo. Itt érdemes megjegyezni, hogy a korabeli – főleg a nyilasokkal szemben álló – napilapokban gyakran találkozzunk azzal a váddal vagy feltételezéssel, miszerint a nyilasokhoz csatlakozók nagyjából a szakképzettség nélküli, vagy alulképzett személyek közül kerültek ki. Az *Uj Komárommegyei Hírlap* például a következőképp fogalmazott róluk: „*Pózóló, többnyire minden szakképzettség nélküli, nagyhangú emberek. A legtöbbjük megfelelő tudás nélkül is. Hát ezek azok? Egész berendezkedésük, gondolatviláguk, külső testi és belső lelki megjelenési formájuk a magyar lélektől teljesen idegen*”. Nyilas kérdések. *Uj Komárommegyei Hírlap*, 1939. május 27., 2.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

A szélsőséges nézetek terjedésében minden bizonnyal kulcsszerepet játszott, hogy az első bécsi döntést követően más „visszatért” településekhez hasonlóan Komáromban és környékén sem sikerült feloldani a gazdasági feszültségeket. A csehek a gyárakat visszafejlesztették, a város pedig hárommillió pengőnyi adósságot halmozott fel.³² A nyilasok propagandája kihasználta a felvidéki társadalom elégedetlenségét. Ezt mutatják azok a röplapok is, amelyek szerint a *„jobb világához szokott felvidéki munkásság borzalommal néz a 20 filléres órábérre”, és „már csak álmában mer rágondolni arra az időre, amikor egy métermázsza gabona árából két pár csizmát vehetett”.*³³

A fentiek tükrében talán nem meglepő, hogy a radikálisok Komáromban és környékén is jellemzően a szociális eszmék iránt fogékonyabb egykori szociáldemokraták, illetve kommunisták körében találtak támogatókra. A városban agitáló nyilaspártiak gazdasági, valamint szociális problémákat előtérbe helyező frazeológiája is sok szempontból megegyezett a kommunista retorikával, amely ugyancsak rokonszenves lehetett sok felvidéki, köztük számos komáromi magyar számára. Nem beszélve arról, hogy a nyilasoknak a magyarországi *„úri politizálással”, illetve „kaszttrendszerrel”* szemben megfogalmazott kritikái is imponálhattak a „visszatért” lakosoknak.³⁴ Azt is hozzá kell tenni ehhez, hogy a szélsőjobboldali ideológia sok szempontból felvállalta a marxi gazdaságfilozófia több tételét. S ez nem véletlen, hiszen nemcsak Mussolini vagy Bajcsy-Zsilinszky Endre, hanem Szálasi Ferenc is eredetiben olvasta Marxot.³⁵

A Dohány utcai zsinagóga elleni, 1939. február 3-i kézigránátos támadásért a nem sokkal később hivatalba lépő Teleki-kormány a Hungarista Mozgalmat tette felelőssé, ezért feloszlatták a Hubay Kálmán által vezetett pártot, amivel igyekeztek megakadályozni a közelgő választáson való részvételét is. A párt iratait és vagyonát elkobozták, több vezetőjét letartóztatták, újságjait pedig betiltották.³⁶ Mindezek következtében a dél-szlovákiai városok nagy részében is csökkent a szélsőjobboldali mozgalom népszerűsége. 1939 februárjában például Kassán is feloszlatták a nyilas szervezeteket.³⁷

³² Bajcsi, 2020b: 38.

³³ Simon, 2014: 67.

³⁴ Uo.

³⁵ Ungváry, 2003.

³⁶ Paksa, 2012: 123.; Paksa, 2013: 135.; Paksy, 2013: 195.

³⁷ Ehhez lásd Feloszlatták a nyilas párt kassai szervezetét is. *Felvidéki Ujság*, 1939. február 26., 1.

BAJCSI ILDIKÓ

A szabadlábban maradt Hubay Kálmán parlamenti képviselőként 1939. március 15-én Nyilaskeresztes Párt néven új pártot alapított. Az 1939. május 25–26-i országgyűlési választásokon a nemzetiszocialisták jelentős sikereket értek el,³⁸ s a legtöbb felvidéki városban tovább szervezkedtek ebben az időszakban. Simon Attila megjegyzi, hogy a kassai párttagok, illetve a jelentkezők száma, akiknek felvétele folyamatban volt, 1939 tavaszán még mindig csak 900 fő volt, de az év végére már elérte az 1500-at.³⁹ Nyitra-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye alispánja 1939. június 29-én szintén arról számolt be, hogy „*Érsekújvár város, valamint az egész vármegye területén ki fogják ragasztani az [...] engedélyezett »Testvér vár a nyilaskeresztes párt« kezdetű plakátot, valamint hogy a vármegye egész területén ismertetni fogják a párt programját és röpcédulákat fognak terjeszteni*”.⁴⁰

A 8 Órai Újság egy 1939. júniusi cikke Kassa és Érsekújvár mellett Komáromot jelölte meg a nyilasok három legfontosabb felvidéki központjaként.⁴¹ Minden bizonnyal nem véletlen tehát, hogy a *Magyarság* 1939 augusztusában még mindig azt sulykolta, hogy „*a felszabadult Felvidéken hétről-hétre nagyobb tért hódít a nyilaskeresztes mozgalom*”, majd elfogult hangvételű írásában ehhez még azt is hozzátette, hogy „*ez annál természetesebb, mert köztudomású, hogy a felvidéki magyarság gondolkodásban és jellemében már a felszabadulás pillanatában a magyar nemzeti szocializmushoz állott legközelebb s azóta mind többen látják be, hogy a nyilaskeresztes zászló alatt van a helyük*”.⁴²

³⁸ Paksa, 2012: 123. A Nyilaskeresztes Párt bizonyult a legerősebbnek, de a választásokon mintegy tucatnyi szélsőjobboldali frakció indult. Paksa, 2013: 157. Bejutottak a parlamentbe a Nyilaskeresztes Front, az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, a Magyar Nemzeti Szocialista, Földműves és Munkás Párt, a Keresztény Nemzeti Szocialista Párt és a Népakarat Pártjának képviselői is. Lásd Haeffler, 1940: 31.

³⁹ Simon, 2014: 67. A *Magyarság* egyik 1939. áprilisi cikke Esterházy János nyilatkozata kapcsán azt hangsúlyozta, hogy a politikus tévedett, amikor azt állította, hogy a nyilaskeresztes mozgalomnak nincs talaja a Felvidéken. Azt is hozzátette, hogy „*a húsz éven át elnyomott magyarok lelkében kialakult nemzeti és szociális szellem eddig soha nem látott termékenységgű talajt biztosított a nyilaskeresztes mozgalom számára*”. Hangsúlyozta, hogy „*a pártszervezetek máról-holnapra szinte a földből nőttek ki és az újonnan megalakított Nyilaskeresztes Párt is alig kétheti működés után a Felvidék politikai életének igen jelentős tényezőjévé vált*”. Felvidéki nyilasok. *Magyarság*, 1939. április 7., 8.

⁴⁰ MNL OL, K 149–1939–6–11225. Nyitra-Pozsony k. e. e. vármegyék alispánjának jelentése, 1939. június 29.

⁴¹ Nyilasszervezkedés a Felvidéken. 8 Órai Újság, 1939. június 7., 1.

⁴² Nyilas pártok hívei. Felelőtlen híresztelésekkel akarják a Felvidék népét az egyesült pártba kényszeríteni. *Magyarság*, 1939. augusztus 22., 4.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

Ezzel együtt egy 1939. decemberi rendőrségi helyzetjelentés szerint a korábbiakhoz képest a nyilasok támogatottsága az év végére egyértelműen csökkent: „A Hubay-féle »Nyilas Párt« mozgalom 50%-ot veszített erejéből. Pénzük nincs, s miután a központtól is hiába kérnek, szervezkedésük stagnál és ezidőszert nem számottevő.”⁴³ A párt egyébként 1939 végére országos szinten is bomlásnak indult. Az időközi választási eredmények jól mutatták a választók kiábrándultságát, illetve a vezető politikusok körében lappangó feszültségeket, amelyek összefüggtek a Teleki-kormánynak a nemzetiszocialisták meggyengítésére irányuló lépéseivel.⁴⁴

NYILASKERESZTESEK KOMÁROMBAN ÉS A KOMÁROMI JÁRÁSBAN

Egy a kassai rendőrfőkapitányságról a belügyminiszternek küldött 1939. januári jelentés arra hívta fel a figyelmet, hogy a mozgalommal rokonszenvezők „legnagyobb részét az ifjúság teszi ki”, majd így folytatta: „Tevékenységük a jól ismert recept szerinti agitációban merül ki. A »Magyarság« című lapjukat propagálják, jelszavas röpcédulákat terjesztenek, a falakat tele mázolják nyilaskeresztekkel és Szálasit éltetik utcán, vendéglőben, nyilvános helyeken.”⁴⁵ Azt is érdemes megjegyezni, hogy a nyilasok gyors ütemű terjeszkedésével párhuzamosan Kassán a párt hivatalos részétől függetlenül már 1939 februárjában antiszemita megnyilvánulásokkal kísért atrocitások is történtek.⁴⁶

A szélsőjobboldali *Magyarság* 1938 októberében ugyancsak azt hangsúlyozta, hogy a nyilas mozgalom elsősorban a fiatal nemzedék körében ta-

⁴³ MNL OL, K 149. A. XXII. 71/1939/3. A kassai rendőrfőtanácsos helyzetjelentése, 1939. december 10.

⁴⁴ Paksa, 2013: 205.

⁴⁵ „A mozgalom Budapestről kap irányítást és propaganda anyagot. A társaság összetételében azonban az anyaországhoz hasonlóan ugyanazon aggrálys jelenségek észlelhetők. A mozgalom ugyanis minden szelekció nélkül toborozza híveit és Kassán is számtalan volt kommunista, rovott múltú egyén és kétes egzisztenciájú jutott náluk szerephez”. MNL OL, K 149–1939–2–5501. A m. kir. rendőrség kassai kapitánysága politikai helyzetjelentése, 1939. január 11.

⁴⁶ „Lábra kapott ugyanis az utóbbi időben, hogy ittas fiatalemberek járták végig éjjelenként a nyilvános helyeket és különböző politikai jelszavakkal (»mars ki minden zsidó«, Szálasinóták éneklése, stb.) molesztálták a békésen szórakozó vendégeket. Sok kárt okozva ezzel nemcsak a zsidó, de a keresztény vallású vendéglátóknak is, s általában bizonytalanra tették a szórakozni vágyó közönség testi épségét is.” MNL OL, K 149–1939–2–5501. A m. kir. rendőrség kassai kapitánysága politikai helyzetjelentése, 1939. február 2.

BAJCSI ILDIKÓ

lált szimpatizánsokra a Felvidéken: miközben az idősebb generáció távolabbról szemlélte a nyilasokat, a középnemzedék – köztük a harmincasok közül sokan – a bolsevik eszmék iránt érdeklődött, a harmincasok nagyobb része, valamint a fiatalság többsége viszont a szélsőjobboldali eszmék felé tájékozódott. Ehhez a cikk szerzője még hozzátette: *„Ez a fiatalság azt mondja: én intranzigens magyar és határozottan szélsőjobboldali vagyok”*. A cikkíró véleménye szerint a mozgalom folyamatos térnyerésének volt betudható az is, hogy – a fent említett kassai esetekhez hasonlóan – a csallóközi falvak házaira is nyilaskeresztekert festettek. Utóbb arra is kitért, hogy mindez összefüggésben állt az ún. „felvidéki zsidókérdéssel”, tudniillik azzal, hogy a nyilas szimpatizáns szélsőjobboldali sajtó szerint a helyi zsidók az első Csehszlovák Köztársaság időszakában a cseheket támogatták, ezzel pedig maguk ellen fordították a „visszatért” lakosság javát.⁴⁷

Miként azt korábban is jeleztem, a gazdasági feszültségek nagyban hozzájárultak a nyilas mozgalom felvidéki népszerűségéhez. Balogh Miklós Komárom városi képviselő ugyancsak a gazdasági szempontokat hangsúlyozta a komáromi csatlakozások fő okaként. Balogh a Magyar Élet Pártja 1940. decemberi városi értekezletén a felvidéki nyilasok öt alcsoportját különböztette meg. Kiemelte, hogy *„olyanok vannak soraikban, akiket az elmúlt húsz év alatt sohasem lehetett a magyar kisebbség soraiban látni, sokan a legszélsőségesebb nemzetközi vizekről eveztek a pártba, sokan az idők változása során felfedezték nemzetiségi voltukat és már jó előre biztosítani akarják pozíciójukat, ismét mások, mint a megszállás alatt, most is konjunkturális okokból szegődnek a nyilaspártba”*. Ehhez még hozzátette, hogy elenyésző azok száma, akik meggyőződésből léptek be a nyilasok közé. Véleménye szerint ez utóbbiak rövid időn belül belátják majd tévedésüket, s az egységes Magyarország mellé állnak.⁴⁸

A Komáromi Járási Népbíróóság 1948-ban összeállított névjegyzéke mindenesetre 1364 főben határozta meg a komáromi nyilas párttagok számát.⁴⁹

⁴⁷ Sérelmeiről, panaszairól, várakozásairól, reményeiről beszél a felvidéki magyarság. *Magyarság*, 1938. október 23., 9.

⁴⁸ Lelkes hangulatban folyt le a Magyar Élet Pártja komáromvárosi pártszervezetének értekezlete. *Komáromi Lapok*, 1940. december 7., 2.

⁴⁹ A tagoknak egyébként mintegy 20 százaléka nő volt. MVSZ ŐA Nitra, prac. Komárno, f. ŐS Kn. Nt 861/48. A komáromi nyilaskeresztes tagok jegyzéke, 1948. július 22. Pető Andrea *Láthatatlan Elkövetők. Nők a magyarországi nyilasmozgalomban* című munkájában szintén kiemeli, hogy *„az észak-erdélyi gettóperben a vádlottaknak valószínűleg 22 százaléka nő volt, akik a nőkre jellemző bűntetteket követték el”*. Ezzel együtt a háborús bűnökért elítélt (köztük a nyilas) nők kutatása a történetírás adósságai

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

E jegyzék szerint az 1938 és 1942 között belépett komáromi személyek közül az 1938-ban csatlakozók száma mindössze 5 fő volt, s a feltüntetett személyek mintegy 10 százaléka 1939-ben lépett a nyilasok közé.

A városban, valamint a járásban folyó 1940-es további szervezkedésükre mutat rá a komáromi főszolgabíró júniusi felhívása is, amely a nyilas veszély elhárításával kapcsolatos lépések megtételére hívta fel a járásbeli jegyzők figyelmét. Hubay Kálmánék egyik javaslata ellen ugyanis 1940 júniusában a környékbeli községekben is tiltakozó gyűlés megtartását javasolta rendkívüli közgyűlés formájában.⁵⁰ Ennek előzményét a Hubay Kálmán és Vágó Pál által benyújtott nemzetiiségi törvényjavaslat jelentette, amelyben az egyes nemzetiiségeknek autonómiát kínáltak.⁵¹ Mindemellett különféle, a nyilasok által szervezett (antiszemita) atrocitások is történtek Komáromban. Ez derül ki a városi rendőrfőkapitányság vezetőjének 1940. nyári jelentéséből, mely szerint a zsidók által lakott komáromi Hajnal, illetve Nádor utcákban az úttestekre és a házak falára „Jön Szálasi!” jelmondatokat, valamint 50 cm nagyságú nyilaskereszteket festettek.⁵²

A Komáromi Járási Népiróság 1948-as névjegyzéke szerint 1940-ben további 384 fő csatlakozott a komáromi nyilasokhoz, a helyiek nagyobb része az év utolsó hónapjaiban, októberben és decemberben. Ez minden bizonynyal összefüggött a párton belül végbement változásokkal. A nemzetiszor-

közé tartozik, hiszen „a háborús bűnökért elítélt nők nagyrésze köztörvényes bűnöző volt, akikkel a történészek csak [...] »kuriózum« vagy az esettanulmány szintjén foglalkoztak”. Pető, 2019: 33.

⁵⁰ „Kíváncsún tartanám tehát, hogy a Komáromi járás községei is felemeljék tiltakozó szavukat. A legbizalmasabban felhívom tehát jegyző urat, hogy a lehetőség szerint hasson oda, hogy a község képviselőtestülete a legsürgősebben rendkívüli közgyűlésre hívassék össze, melynek egyetlen tárgysorozata a Hubay Kálmán és társai nyilasképviselők által benyújtott törvényjavaslat elleni tiltakozás lenne”. Végül megjegyezte, hogy „jelen felhívásomat legbizalmasabban kezelje, azt senki előtt ne említse és a tiltakozó gyűlés összehívását oly módon rendezze, mint ha az teljesen és kizárólag csak a község közhangulatának kívánsága lenne”. MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. HSÚ Komárno. 44 biz./1940. A járási főszolgabíró tájékoztatása a Hubay Kálmán és társai nyilas képviselők által benyújtott törvényjavaslatról, 1940. június 11.

⁵¹ A kormánytöbbség az egységes nemzetállam felszámolásának kísérletét látta a javaslatban. A kormány egyúttal attól tartott, hogy ez a németek állam iránti lojalitásának a megszűnéséhez vezetne, amelyet felcserélnének a Harmadik Birodalom iránti lojalításra, ezért a javaslatot napirendre sem tűzték. Mindemellett Hubayék ellen hazaárulás címén összeférhetlenségi eljárást indítottak, s a két képviselő mandátumát megvonták. Paksa, 2012: 31.; Paksa, 2013: 208.

⁵² MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. MMK-II. adm. 11382/1940. A komáromi rendőrkapitányság vezetőjének jelentése, 1941. június 20.

BAJCSI ILDIKÓ

cialistákat összefogó Nyilaskeresztes Front 1940 szeptemberében beolvadt a Nyilaskeresztes Pártba, ezáltal létrejött a nyilas egységfront, amelynek új vezetője a börtönből ekkor szabaduló Szálasi Ferenc lett.⁵³ E változásokat követően nemcsak országosan, de Felvidék-szerte új lendületet nyert a párt tevékenysége,⁵⁴ azaz minden valószínűség szerint a párton belül 1940 őszén végbement változások következtében nőtt meg a komáromi csatlakozások száma. A nyilasok korabeli népszerűségére mutatott rá utóbb a pártba 1940-ben belépő Molnár Lajos is. A népbíróági peréhez kapcsolódó, 1945. május 25-i kihallgatása során megjegyezte, semmi különös nem volt abban, hogy 1940-ben ő is csatlakozott a nyilasokhoz, hiszen ekkoriban Komárom lakossága szinte teljes egészében be volt szervezve a pártba.⁵⁵

Szüllő Gábornak, a Nyilaskeresztes Párt komáromi járásvezetőjének a Komáromi járási főszolgabírói hivatalba küldött 1940. végi bejelentéséből is tudható, hogy ekkor nemcsak Komáromban, de a városkörnyéki községekben is jóval aktívabb lett a mozgalom. A komáromi központi pártszervezet mellett ebben az időszakban a Komáromi járáshoz tartozó településeken sorra alakultak a helyi szervezetek. A Szüllő által jegyzett dokumentum szerint a járás 23 községéből 12-ben, vagyis a települések több mint felében, Őrsújfalun (Ribarics József), Csallóközarányoson (Sandrik Márton), Ekelen (Juhász Mártonné), Nemesócsán (Soós Sándor), Bogyán (Antal Gusztáv), Tanyon (Czirók Sándor), Csicsón (Bödök István), Nagymegyeren (Botló Vince), Ekecsen (Rátz Kálmán vezetésével, később Halász Imre házában), Lakszakállason (Németh Vince), Keszegfalván (Smidák László) és Gútán (özv. Marossy Gézané) működött nyilas pártalapszervezet.⁵⁶

⁵³ Az 1930-as években több, a nácikhoz közeli nemzetiszocialista és szélsőjobb-oldali párt működött Magyarországon. A Nyilaskeresztes Frontot az 1939-es választáson parlamentbe jutott nemzetiszocialista képviselők (Baky László, a Matolcsy fivérek, Szöllősi Jenő, Paczolay György és Tóth János) alapították azoknak a nemzetiszocialistáknak az összefogására, akik nem a Hubay-féle Nyilaskeresztes Párt tagjai voltak. 1939 augusztusában a Nyilaskeresztes Front összeolvadt Pálffy Fidél Egyesült Nemzetiszocialista Pártjával, a szervezet pedig 1940 őszén integrálódott a Nyilaskeresztes Pártba. Paksa, 2013: 340.

⁵⁴ Vadkerty, 2008: 8.

⁵⁵ MVSZ SA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. 42/45. Molnár Lajos komáromi nyilas tag őrizetbe vétele, 1945. május 25.

⁵⁶ MVSZ SA Nitra, prac. Komárno, f. HSÚ Komárno. 52 adm./1941. Nyilas párt-helyiségek bejelentése a Komáromi járásban, 1940. december 30. A települések mellé a helyi vezető, illetve a párt-helyiség tulajdonosa nevét írtam, aki egyébként sok esetben ugyanaz a személy volt.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

A párthelyiségeket bejelentő dokumentumok alapján az 1940 végén, illetve 1941 elején megalakult községi pártszervezetek alapító tagjainak társadalmi összetételébe is betekintést nyerhetünk. Ezek szerint a járásbeli alapítók, illetve községi vezetők több mint fele, mintegy 60 százaléka földműves volt.⁵⁷ A Komáromi Járási Népbíróság 1946. augusztus 14-i vádiratában a Marossy Kálmán és tíz gútai nyilas társa ellen indított eljárás vádlottainak fele ugyancsak a földművesek közül került ki, a többiek zömmel a munkások közé tartoztak. A vádlottak között volt Marossy Kálmán szabó, Csollár Vince hivatalnok, Dócza Kálmán kereskedő, Gőgh Géza földműves, Harcsa Kálmán földműves, Horváth Gábor földműves, Kiss Mihály földműves, Kovács József kőműves, Marossy Géza cipész, Nagy Lajos földműves és Téglás Mihály cipészsegéd.⁵⁸ A gútai nyilasok 1947. november 28-i listájából ugyanakkor jól látszik, hogy nagyobbbrészt a munkásosztályhoz tartozó személyek csatlakoztak a párthoz, de voltak köztük vállalkozók és hivatalnokok is.⁵⁹

A Komáromi Járási Népbíróság 1947. március 4-i listáján szereplő 200 nyilas elítélt nagy része szintén a munkásosztályhoz tartozott. A névsorban szereplő 78 komáromi származású személy közül 46 főt definiáltak munkásként. Néhány további személy esetében a pontos szakmájukat is megjelölték. Így még egy géplakatos, két szabó, egy asztalos, egy ápoló, egy halász, három hajós, egy kőművessegéd, valamint egy tetőfedő szerepelt a névsorban, míg 10 főt háztartásbeliként tüntettek fel. Mindössze két hivatalnok volt a listán, továbbá egy rokkant és két diák. A többiek foglalkozását nem jelezték.

⁵⁷ Az 1940 októbere és 1941 májusa között bejelentett, megnyitott vagy áthelyezett nyilaskeresztes párthelyiségekről lásd MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. HSÚ Komárno. 275 adm./1941.; uo. 52 adm./1941.; uo. 2490/1940.; uo. 2450/1940.; uo. 2435/1940.; uo. 2423/1940.; uo. 2376/1940.; uo. 2365/1940.; uo. 2346/1940.

⁵⁸ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. LS Kn. TK 188/48. Marossy Kálmán és társai ügye. Vádirat, 1946. augusztus 14.

⁵⁹ A helyi nyilasok közé tartozott Halász Péter munkás, Csollár Vince hivatalnok, ifj. Hájas Rudolf földműves, Bucsai Gyula vendéglős, Leczkési Vince földműves, Tánczos Simon üzletes, Tánczos Lajos szabó, Madarász Simon asztalos, Marosi Géza női szabó, Takács Gábor férfiszabó, Pácer Gyula cipész, Molnár Ferenc munkás, Farsangh Mihály munkás, Bajcsi Gyula munkás, Harcsa Gyula gabonafelvásárló, Gőgh Antal pék, id. Sziklai Rudolf bankhivatalnok, Lengyel Gábor földműves, Kürti Lajos gazda, Harcsa Kálmán munkás, Balázs Péter munkás, Gőgh Géza munkás, Dócza Kálmán szén- és fakereskedő, Szabó József kőműves, Hili Gyula borbély és Sziklai József gabonakereskedő. MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. 76/46. A gútai nyilasok és egyéb fasiszták jegyzéke, 1945. november 28.

BAJCSI ILDIKÓ

Mindebből jól látható, hogy az 1947-es nyilas listán szereplő személyek több mint 80 százaléka munkás volt.⁶⁰ Így nem meglepő, ha a – korábban a Csehszlovák Kommunista Párt, valamint a szociáldemokraták által hangoztatott – földműves- és munkásérdekek képviselőjében fellépő nyilasok számos támogatóra találtak Komáromban, valamint a Komáromi járásban.⁶¹ A *Magyarság* is arról írt 1939 novemberében, hogy a felvidéki dolgozók „ben-nük látják a teljes rendszerváltozás munkáját”.⁶²

Az egykori kommunista és szociáldemokrata személyek nyilasokhoz való – 1939-es és 1940-es – csatlakozásában nagy szerepet játszottak a gazdasági érdekek. Ezt mutatják a Komáromi Járási Népbíróság iratai is, amelyek egyébként sokszor egymásnak ellentmondó és önigazoló vallomásokat tartalmaznak, ezért azokat is érdemes kritikával kezelni. Nemcsak a Felvidéken, hanem országos szinten is sok személyi átfedés volt az egykori szélsőbaloldali és a későbbi szélsőjobboldali csoportok között.⁶³ Ugyanerre világított rá a *Komáromi Lapok* 1940. március 23-i cikke is, amely egy olyan komáromi nyilas ínségmunkásról adott hírt, aki a városban a kormány ellen agitált, s „a magyarságra nézve olyan kijelentéseket tett, ami családom minden tagját felháborította”. A cikk a „barna bőrkabátos” ínségmunkásról végül megjegyezte: „azt hittük, hogy valamelyik késői Lenin-fiú a tettes. Kiderült azonban, hogy magát nyilasnak nevező fajmagyar elégedetlenkedő az eset hőse. Ezek után felvetjük a kérdést: Mi a különbség a kettő között?”⁶⁴

⁶⁰ 6 fő esetében nem jelezték a foglalkozást. MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. LS Kn.154/48. Pavol Bouček süketnéma nyilas ügye. A Komáromi Járási Népbíróság kimutatása az elítéltekről, 1947. március 4.

⁶¹ A 8 Órai Ujság egyik 1939. júniusi írása is megjegyezte, hogy a „a felvidéki szervezetek épp úgy, mint az anyaországban, egyáltalán nem válogattak a párttagokban és különösen a feloszlatott magyar kommunista párt volt tagjait igyekeznek a maguk részére beszervezni”. Nyilasszervezkedés a Felvidéken. 8 Órai Ujság, 1939. június 7., 1.

⁶² A felvidéki Magyar Párt és a nyilasok. *Magyarság*, 1939. november 28., 6.

⁶³ Ungváry Krisztián is arról ír, hogy országszerte sok esetben a véletlen döntött arról, hogy valaki nyilas vagy éppen kommunista lett. Példaként a Bartha Miklós Társaság, vagy a debreceni turulisták ingadozását említi. Még olyan „autonóm személyiségeket” is megérintett a nemzetiszocializmus eszméje, mint József Attila, aki 1933-ban egy rövid esszét írt *A nemzeti szocializmus* címmel. Ungváry, 2003.

⁶⁴ A cikk szerint (amelynek állítólag egy, a városházán megjelent gazdálkodó, törvényhatósági bizottsági tag nyilatkozata alapján készült jegyzőkönyv adta az alapját) a következőket mondta: „Kár volt a piszkos, szemét magyaroknak ezt a területet átengedni, jobb lett volna, [ha] ez is maradt volna vissza úgy mint Pozsony, akkor jobb dolgunk lett volna. Majd megmutatjuk, hogy Pozsony sem lesz soha többé magyar”. Magyargyalázó „nyilas” szellemi ínségmunkás. *Komáromi Lapok*, 1940. március 23., 5.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

A Komáromi járáshoz tartozó Ekecs községből származó Földes Lajos 1940-ben szintén egykori kommunistaként csatlakozott a nyilasokhoz. Felesége a Komáromi Járási Népbírósághoz intézett kérelmében kiemelte, férje azért lépett be a pártba, amelynek egyébként mindössze három hónapig volt a tagja, mert a nyilasok elhitették vele, hogy egyedül ők képviselik a helyi munkásérdekeket.⁶⁵ Ugyanakkor az is előfordult, hogy az egykori kommunisták a nyilas párt felbomlasztása érdekében épültek be a helyi szélsőjobboldaliak közé – legalábbis utólag ezt állították. Közéjük tartozott a komáromi Kurcsa János, aki még 1939-ben lépett be a pártba. Ezt pedig „titkos kommunistaként” állítólag egyenesen azzal a szándékkal tette, hogy szétbomlassza azt. *„Alulírott, hivatalosan igazolom, hogy Kurcsa János, észak-komáromi lakost 1939. évben, mint általam jól ismert kommunista érzelmű egyént, hosszras rábeszélés után megnyertem arra, hogy az erősen szervezkedő nyilaskeresztes pártba lépjen be és azt robbantsa szét. Ezen megbízatást teljesítette is, mert id. Wojtowicz Richárd városvezetőt, egy nőügyből kifolyólag olyan botrányba keverte, hogy annak csúfosan távozni kellett a vezetői állásból. Kurcsát pedig kitiltották a pártból”* – így igazolta őt később a mellette tanúskodó rendőrtiszt.⁶⁶ Érdekes ehhez megjegyezni, hogy országos szinten is ismert jelenség volt a szélsőbaloldali kötődésű egyének belépése a nyilasok közé, a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságának 1938. február 20-i jelentése szerint *„nyilván abból a célból, hogy abba beékelődvé, a különben is – főleg a tőkeképződés kérdésében – marxi állásponton álló pártot lassanként balra tolják”*.⁶⁷

Több esetben nemcsak kommunista, de korábban szociáldemokrata elveket valló személyek is csatlakoztak a helyi nyilas szerveződésekhez. Közéjük tartozott a komáromi Balogh Gyula, aki kihallgatása során azt állította, hogy 1939 elején azért lépett be a pártba, mert – baloldali múltja miatt – kizárták őt abból a gyakorlóiskolából, amelyben 1931 és 1938 között a borbély szakirányt vezette. Úgy vélte, nyilas segítséggel visszakerülhet az iskolába (amit aztán nem sikerült elérnie).⁶⁸ Az ugyancsak komáromi Pataky Ferenc – felesége vallomása szerint – erkölcsi kényszer hatása alatt lett párt-

⁶⁵ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Lüd 35/45. Földes Lajos ügye. Földes Lajosné kérelme férje szabadon bocsátása ügyében, 1945. szeptember 25.

⁶⁶ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Lüd 34/45. Kurcsa János ügye. Rendőrségi igazolás, 1945. szeptember 25.

⁶⁷ Ungváry, 2003.

⁶⁸ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Lüd 9/45. Balogh Gyula ügye. Jegyzőkönyv, 1947. február 24. Balogh Gyula vallomása.

BAJCSI ILDIKÓ

tag 1940-ben. A komáromi hajógyár vezetősége ugyanis ennek hiányában nem alkalmazta szociáldemokrata múltja miatt. Ezzel pedig azt kockáztatta volna, hogy kétgyermekes családja ellátás nélkül marad.⁶⁹ Pataky egyébként hangsúlyozta, hogy már 1941-ben kilépett a pártból.⁷⁰ Miklós Imre állítása szerint egyébként Pataky Ferenc a hajógyári munkások vezetőjeként maga is többeket „mindenféle fenyegetéssel és munkából való kidobással és internálással erőszakolt arra, hogy pártjukba lépjen”.⁷¹

A gazdasági és szociális szempontú csatlakozásokat – későbbi tanúvallomások szerint – több esetben is a nyilasok megfélemlítései előzték meg. Mások számára viszont különféle gazdasági előnyökkel, illetve érvényesülési lehetőségekkel járhatott a bekapcsolódás. Erre jó példa a komáromi származású Szalay József kereskedő esete, aki 1940-ben csupán rövid ideig volt párttag, s állítása szerint nem volt aktív szerepe. Elmondása szerint őt kizárólag a fa- és szénkereskedési engedélyének megszerzése motiválta. Mint vallomásában kijelentette, „a nyilaskeresztes párt azt az ígéretet tette, hogy a nagykereskedési engedélyt meg fogom kapni. Ezt az ígéretüket nem teljesítették”. Kitért állítólagos másodlagos motivációjára is, miszerint két rokkant munkásnak szeretett volna állást biztosítani éjjeliőrként a kikötőben,⁷² amit azonban – meglehet – csak mentő körülményként hangoztatott az ellene folyó népbírósi eljárás során.

A korábban vendéglőt működtető, s egyébként mindössze három hónapig párttag komáromi Bakács Béla vejének vallomása szerint ebben az időben számos kereskedő kénytelen volt belépni a helyi nyilas pártszervezetbe, amennyiben nem akarta elveszíteni az egzisztenciáját, s apósa is ezek közé az „áldozatok” közé tartozott. Ugyanakkor részletesen kifejtette, hogy Bakácsot az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) egykori hivatalnoka, az ugyancsak nyilas Mészáros Pál beszélte rá 1940-ben, hogy csatlakozzon a párthoz. Ezzel a lépéssel ugyanis „biztosíthatta” családjának, vagyis ál-

⁶⁹ Uo. 21/45. Pataky Ferenc ügye. Pataky Ferencné kérelme férje ügyében, 1945. szeptember 26.

⁷⁰ Uo. Jegyzőkönyv, 1945. május 3. Pataky Ferenc vallomása.

⁷¹ Uo. Jelentés Miklós Imre részéről Pataky Ferenc ellen. Kihallgatási jegyzőkönyv. 1945. április 30.

⁷² Uo. 36/45. Szalay József ügye. Jegyzőkönyv, dátum nélkül, Szalay József vallomása. Szalay a fentiekhez hozzátette, hogy mindössze egy hónapig volt a nyilas párt tagja, s miután látta Wojtowicz „rossz” tetteit, kilépett. Uo. Szalay József komáromi nyilas tag őrizetbe vétele. 1945. május 29.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

lami alkalmazottként tevékenykedő vejének és az OTI hivatalnokaként működő lányának a jövőjét.⁷³

Az önös érdekeket a csatlakozók nagy része utólagos vallomásában igyekezett olyan kényszerhelyzetként bemutatni, ami gyakran a másoknak való segítségnyújtással is társult. Mindemellett azt is meg kell jegyeznem, hogy a fenti személyek többsége valóban csupán rövid ideig – általában néhány hónapig – volt tagja a pártnak. Ebben azonban az is közrejátszott, hogy 1941-ben a komáromi nyilasok közül is sokan átléptek az Imrédy Béla által megalapított Magyar Megújulás Pártjába.

A MAGYAR MEGÚJULÁS PÁRTJA ÉS A KOMÁROMI NYILASOK

Miután az EMP különállása és Jaross Andor miniszteri tisztsége nem illeszkedett az Imrédyt követő Teleki Pál unifikációs elképzeléseihez, vagyis a visszacsatolt területek mielőbbi Magyarországra való betagozódásának elősegítéséhez, a felvidéki választásokat a korszak végéig elhalasztották, az EMP-t 1940 tavaszán a kormánypártba olvasztották, a tárca nélküli miniszteri tisztséget pedig megszüntették. Ezt követően Imrédy Béla 1940. október 4-én megalakította a Magyar Megújulás Pártját (MMP), amely szélsőjobboldali Magyarországot hirdetett. A németbarát párt létrehozásában Jaross Andor is részt vállalt, annak egyik helyettes vezetője lett.⁷⁴ A párt előzményeként Imrédy még 1939 januárjában létrehozta a jobboldali és a szélsőjobboldali erők összefogása, továbbá egy új párt megteremtése érdekében a Magyar Élet Mozgalmat, ahol nemcsak Rátz Jenő és Hóman Bálint, de Jaross Andor is vezető pozíciót kapott.⁷⁵

A Magyar Megújulás Pártjának felvidéki népszerűsége a nyilas párt feloszlata kapcsán írt 1939-es jelentések alapján már előre megjósolható

⁷³ Uo. 154/48. Bakács Béla ügye. Halló Jenő kérelme Bakács Béla szabadon bocsátása ügyében, 1945. október 22.

⁷⁴ Simon, 2014: 75–76.; Bajcsi, 2023b: 18.

⁷⁵ Imrédy a beszédében kijelentette, „*hogy olyan politikai keretet akar teremteni, amelyben jelenlegi politikai barátain és támogatóin kívül új erők is helyet és tért kapnak a közös munka elvégzésére. Ezért ünnepélyesen kibontotta a Magyar Élet Mozgalom lobogóját s bejelentette, hogy az irányításban még Jaross, Rátz és Hóman vesznek részt. Különös gonddal fogalmazta meg az új alakulás elvi alapjait, hogy olyan platformot alakítson ki, amely a különböző irányból érkező jobb- és szélsőjobboldali erők számára egyaránt elfogadható*”. Sipos 1966: 72.

BAJCSI ILDIKÓ

volt. Bartal Iván Komárom vármegyei főispán 1939. februári helyzetjelentésében az Imrédy és Jaross által alapított fajvédő Magyar Élet Mozgalom lehetséges szerepét hangsúlyozta a felvidéki nyilas szervezkedés megfékezésében. A tárca nélküli miniszternek azt javasolta, hogy a „*MÉM mozgalmat kellene még szélesebb körben terjeszteni, agitációs gyűléseket rendezni, nem csak a nagyobb városokban, de kisebb vidéki centrumokban is, esetleg ennek a mozgalomnak politikai párttá alakításáról gondoskodni*”.⁷⁶ Később pedig, a nemzetiszocialista párt⁷⁷ feloszlata kapcsán a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) miskolci kirendeltsége által a belügyminiszternek küldött jelentéséből az is kiderült, hogy „*a visszacsatolt Felvidéken lakó magyarság körében erős figyelemmel kísérik a Teleki-kormány működését abban a vonatkozásban, hogy a magyar szélsőjobboldali irányban mennyire váltja be a hozzáfűzött reményeket és suttogva beszélnek arról is, hogy amennyiben csalódás következne be, a Felvidék felsőbb irányítás mellett különakcióba kezd és külön pártalakításra határozza el magát. Hogy ennek mennyi reális alapja van, megállapítható még nem volt*”.⁷⁸

Már 1939 elejétől egyre nyilvánvalóbbá vált a Jaross Andorhoz köthető, szélsőjobboldali eszmékre épülő mozgalom ellensúlyozó szerepe a Felvidéken szervezkedő nyilaspártiakkal szemben. Jaross többek között azért is előnyben volt a nyilasokhoz képest, mert belülről ismerte a felvidéki társadalmat, ami nagyban segítette őt a „visszatért” lakosság megszólításában.⁷⁹ A nyilas frazeológia ugyanis Szvatkó Pál *Felvidéki Magyar Hírlapban* közölt cikke szerint is sok esetben eltért a Felvidéken megszokott formáktól: „*a felvidéki embert nem lehet becsapni [...]. Ő átélt a szocializmus formáit, valamennyi tündöklését és nyomorát, a vérben van az alapérzés, s a meglévő magyar társadalmi kategóriák lebontását régen elvégezte*”.⁸⁰ A fentiekből egyúttal az is kiderül, hogy a felvidéki publicista Jarosséhoz hasonlóan az ún. „felvidéki

⁷⁶ MVSR ŠA Nitra, f. ŽK III., 53 biz./1939. A főispán helyzetjelentése a felvidéki törvényhatóságokról, 1939. február 8.

⁷⁷ Itt bizonyára a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom 1939. februári feloszlataáról van szó, amelyet korábban már érintettem. Ehhez lásd Paksa, 2012: 123.; Paksa, 2013: 135.; Paksy, 2013: 195.

⁷⁸ MNL OL, K 149–1939–2–5521. A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság miskolci kirendeltsége jelentése a felvidéki eseményekről, dátum nélkül.

⁷⁹ Jaross szerepéről bővebben lásd Bajcsi, 2023a; Bajcsi, 2023b.

⁸⁰ Szvatkó Pál: Felvidéki tapasztalatok. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. június 21., 5. Az *Uj Komárommegyei Hírlap* cikke szerint a szélsőbaloldaliak módszerei nagyban hasonlítottak a szélsőjobboldali nyilasok politikai módszereihez, ezért „*a baloldali parlamenti frakciónak épp úgy hátat fordít a közvélemény, mint a szélsőjobboldali tülekedők rohamainak*”. Az ellenzékieskedés. *Uj Komárommegyei Hírlap*, 1939. május 20., 1.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

néplélekkel” ellenkezőnek ítélte meg a nyilas eszméket.⁸¹ Jaross Andorék ugyanis folyamatosan hangoztatták, hogy a visszacsatolt magyarság egyöntetűen az Egyesült Magyar Pártot támogatja.⁸² Ezzel szemben a nyilasok, mint a *Magyarság* egy 1940. augusztusi írása is alátámasztja, azt bizonygatták, hogy „a sokat emlegetett különleges »felvidéki lelkiség« megvan, azonban a lelkiség ma már teljesen »nyilaslelkiséggé« változott.” A cikkíró ehhez még hozzátette: „El lehet mondani, hogy a Felvidék népe osztatlanul áll a Nyilaskeresztes Párt mellett”.⁸³

A fenti ellentét mutatkozott meg a *Felvidéki Magyar Hírlap*nak abban az írásában is, amely elmarasztalta a *Magyarság* korábbi cikkét. Eszerint ugyanis a nyilasok nem tettek különbséget a felvidéki magyarságon belül, s véleményük szerint az egykori cseh Agrárpárthoz tartozó magyarokat is a „nemzethű” magyarok közé igyekeztek beemelni. Ezzel a nyilas propaganda szerinte azokat a „becsehelt” magyarokat akarta megszólítani, akik „politikai hullák” voltak a Felvidéken. Az írás a következőket jegyezte meg a nyilasok törekvéséről: „Előbb nemzethűségi szempontból sommásan nemzethű honfiakká, lovagokká avatják az egész cseh pereputtyot és aztán ellenünk, a nemzethű felvidékiek ellen állítják, mint egyenrangú felet. Hát ez nem egyenrangú ellenfél”.⁸⁴ Érdeemes megjegyezni, hogy terjeszkedése során a Nyilaskeresztes Párt még szlovák tagozat létrehozását is kezdeményezte a „visszacsatolt” Felvidéken. Ez a vállalkozása azonban nem járt nagy sikerrel.⁸⁵

Jaross már az EMP 1939. áprilisi somorjai nagygyűlésén megtartott beszédében, amelyben a marxizmust „elkorcsosult” gondolatnak bélyegezte, igyekezett a nyilasokhoz csatlakozott személyeket megszólítani. Kiemelte,

⁸¹ Ahogyan azt Filep Tamás Gusztáv a felvidéki közösség által kitermelt identitásról megfogalmazta, itt „arról a képről van szó, amelyet a szlovákiai magyar ideológusok és publicisták kidolgoztak, illetve 1937–1938-ban véglegesítettek, s amelynek jegyében a kisebbségi közösség egységesülése az Egyesült Magyar Párt zászlaja alatt lezajlott. E szerint az önkép szerint a szlovákiai magyarság egységesebb a magyarországinál, mert a kisebbségi lét, a jogszűkítettség állapota szolidaritásra, az osztálykülönbségek nivellálására készítette.” Filep, 2014: 79. A felvidéki szellemről lásd még Filep, 2007: 109–132.

⁸² A *Komáromi Lapok* egyik 1940. januári cikke például kiemelte, hogy Tost László azért modott köszönetet Jaross Andornak, mert Matolcsy Mátyás interpellációjára válaszolva egyértelművé tette „a visszacsatolt terület magyarságának egyöntetű politikai felfogását”. A *Felvidéki Egyesült Párt* a nyilastámadás ellen. *Komáromi Lapok*, 1940. január 20., 4.

⁸³ Gruber Lajos felvidéki látogatása. *Magyarság*, 1940. augusztus 20., 4.

⁸⁴ Anyaországiak a Felvidéken. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. július 26., 5.

⁸⁵ Paksa, 2013: 209.

BAJCSI ILDIKÓ

hogy „a nyilasok táborában vannak radikális reformokat akaró meggyőződéses jó magyarok, de mi úgy gondoljuk, hogy a mai idő nem alkalmas politikai kísérletekre”.⁸⁶ A 8 Órai Ujság 1939 júniusában ugyanakkor egyenesen azt írta, hogy Jaross személyes hívei közül sokan támogatják a nyilasok munkáját.⁸⁷

Mindenesetre a MÉM párttá alakulását követően a korábbi felvidéki nyilasok jó része átigazolt Jarossékhoz.⁸⁸ Ezzel párhuzamosan a nyilaspártiak száma jelentősen csökkent, 1941-ben már mindössze ötszáz tagja volt a kassai nyilas pártszervezetnek. 1942-ben a m. kir. rendőrség politikai rendészeti osztálya is azt írta Kassáról és környékéről, hogy „a Nyilas párt szervezkedése ezelőtt elég erős volt Kassán, utóbbi időben azonban teljesen ellanyhult, úgyhogy emiatt a körzetvezető is más körzetbe való áthelyezését kérte. A vidéken nyilas szervezkedés nincs”.⁸⁹ A legtöbb dél-szlovákiai városban ugyancsak hanyatlott a párt népszerűsége. Az érdeklődés minden valószínűség szerint – ahogyan az a komáromi csatlakozások kapcsán is megfigyelhető – az év második felében esett vissza. Dunaszerdahelyen például a nyilas párttagok száma az 1941-ben regisztrált 167-ről 1944-re 70 fő alá süllyedt.⁹⁰ Érsekújvárbán pedig a helyi rendőrkapitány jelentése alapján 1944 augusztusában már csak 30 nyilas tag volt.⁹¹

A nyilaspártiak „felfutó” időszakát mindenesetre más dél-szlovákiai településekhez hasonlóan 1941-től Komáromban és környékén is megtorpanás követte. Ez itt is nagyban összefüggött a Magyar Megújulás Pártja megalakulásával.⁹² Mindezt Geöbel Károly komáromi főszo­lga­bíró levele is

⁸⁶ Jaross Andor: A mai idő azt kívánja tőlünk, hogy haladjunk, alkossunk, reformáljuk a magyar életet. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. április 25., 3.

⁸⁷ Nyilasszervezkedés a Felvidéken. 8 Órai Ujság, 1939. június 7., 1.

⁸⁸ Ehhez lásd bővebben Sipos, 1970. Bizonyára ettől nem függetlenül az EMP Komárom vármegyei szervezetének értekezletén az MMP és a nyilasok együttműködésére utalva Jaross hangsúlyozta, hogy „ezen történelmi időkben a pártpolitikán felül állva csupán és kizárólag a nemzet egyetemleges érdekét szabad szem előtt tartani”. MÉP értekezletek. *Új Komárommegyei Hírlap*, 1941. november 28., 2.

⁸⁹ MNL OL, K 149–1941–6–17800. A m. kir. rendőrség politikai rendészeti osztálya helyzetjelentése Kassa és környékéről, 1942. június 19.

⁹⁰ Simon, 2014: 68.

⁹¹ Ugyanakkor a mozgalom eredményei kapcsán a rendőrkapitány megjegyzi: „a Törökszalasztó u. 24. szám alatti új tágasabb párthelyiségben élénkebb pártélet észlelhető ugyanazokkal a tagokkal, akik korábban is tagok voltak. A taglétszám jelentéktelen ahhoz mérten, hogy a pártszervezet megyei szervezet.” MNL OL, K 149–6–1944–sz.n. Az érsekújvári rendőrkapitányság helyzetjelentése 1944. augusztus hó 1-től augusztus 15-éig, 1944. augusztus 15.

⁹² Simon, 2014: 76.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

igazolja, amelyet a főispánnak írt 1943 májusában: „a komáromi járás területén a Szálasi-féle nyilaskeresztes párt működése egyáltalában nem veszélyes. A párt eddig nem tudott nagyobb tömegekre hatással lenni, az utóbbi időben pedig még az eddigi működéssel szemben is határozott visszafejlődés állapítható meg, amennyiben az egyes községekben bejelentett szervezetek közül is legtöbb megszüntette működését és a nyilaskeresztes párttal szemben inkább bizonyos kiábrándulás állapítható meg. Egyedül Gúta községben tapasztalható még bizonyos érdeklődés a nyilasokkal szemben [sic!], de ott sem történt és történik semmi olyan, ami a legkisebb aggodalomra adhatna okot. Ezzel szemben azonban az Imrédy pártcsoport igen nagymérvű megerősödése állapítható meg, aminek fő oka a mai háborús és közellátási viszonyok és az ezek következtében előállott nehézségek”.⁹³ Simon Attila ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy az MMP népszerűsége járásonként változott. Kassán például a nyilasok továbbra is konkurenciát jelentettek Jarossék számára.⁹⁴ Ennek ellenére az MMP a legtöbb helyen elszívta a Nyilaskeresztes Párt politikusait is, és egyre inkább ez a párt vált kormányképes szélsőjobbboldali, németbarát erővé.⁹⁵

A komáromi nyilasok névjegyzéke alapján a csatlakozók több mint 60 százaléka még 1941-ben belépett a komáromi nyilas pártszervezetbe. Szinte mindnyájan az év első felében, a későbbi hónapokban már alig akadtak csatlakozók a városban. 1942-ben pedig az említett lista szerint csupán egy komáromi személy bővítette a párttagok körét. Ez Komárom esetében is azzal magyarázható, hogy a helyi nyilasok jó részét ugyancsak elszívta az MMP.⁹⁶

A csehszlovák népbíróság háború utáni dokumentumai jól mutatják, hogy az itteni nyilasoknál is gyakran előfordult, hogy rövidebb időszak után Imrédyék pártjához igazoltak át. Ilyen személy volt például a korábban már említett Szalay József fakereskedő, aki 1942-ben csatlakozott Imrédyékhez. Miként azt a népbírósági vallomásában elmondta, a komáromi nyilas vezető, „Wojtowicz rossz cselekedetei” miatt döntött amellett, hogy kilép a nyilas pártból. Szalay, ahogyan korábban a nyilasokhoz, úgy elmondása szerint 1942 februárjában – állítólag az Imrédy-párt központi vezetőségének hosszas rábeszélését követően – az MMP-hez is azért csatlakozott, hogy fa és szén nagykereskedelmi engedélyhez jusson, 1943-ban viszont „strómankodás” miatt kitették onnan.

⁹³ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. HSÚ Komárno. 9 biz./1943. A főszolgabíró jelentése a Nyilaskeresztes Párt szervezkedéséről, 1943. május 31.

⁹⁴ Simon, 2014: 77.

⁹⁵ Paksa, 2013: 320.

⁹⁶ Uo.

BAJCSI ILDIKÓ

Népbírószági vallomásában Szalay azt is hangsúlyozta, hogy helyi zsidókat segített a vészkorszak idején.⁹⁷ A zsidó származású Wilhelm Ármin viszont cáfolta ezt, sőt tanúvallomása szerint Szalay is részt vett vagyona megszerzésében.⁹⁸ Ehhez kapcsolódva érdemes megjegyezni, hogy több – népbírószág elé állított – környékbeli nyilas ügye kapcsán találkozhatunk hasonló „kettősségekkel”. Közéjük tartozott például Földes Vince, aki állítólag ugyancsak zsidókat bújtatott a vészkorszak idején.⁹⁹

A Szálasi-féle hatalomátvételt követő időszak

KOMÁROMI ÉS KÖRNYÉKBELI NYILAS VEZETŐK A SZÁLASI-REZSIM IDEJÉN

Az 1943-as pártgyűlésekre vonatkozó kimutatások szerint a nyilasok továbbra is jelen voltak Komáromban és környékén. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy a komáromi rendőrkapitányság 1944 augusztusában arról számolt be helyzetjelentésében, hogy a városban *„a párt beszüntetését, mivel az utóbbi időben mérsékelt taglétszám csökkenés volt észlelhető, a párttagok örömmel vették tudomásul”*.¹⁰⁰ Mindenesetre a nyilasok Komáromban is csupán 1944 októberétől válhattak meghatározó tényezővé.¹⁰¹ Szálasiék 1944. október 16-i hatalomátvételét követően a Nyilaskeresztes Párt megyei központi irodája a Rákóczi utca 18. szám alatt nyílt meg.¹⁰² Más források ugyanakkor a Deák Ferenc utcában említik a Nyilaskeresztes Párt egykori komáromi székházát.¹⁰³ Mindenesetre közvetlenül a pártközpont megnyitását köve-

⁹⁷ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Lud 36/45. Szalay József ügye. Szalay József kérelme szabadon bocsátása ügyében, dátum nélkül.

⁹⁸ Uo. Jegyzőkönyv, 1946. augusztus 27. Wilhelm Ármin vallomása.

⁹⁹ Uo. 10/45. Földes Vince ügye. Földes Vince kérelme szabadon bocsátása ügyében, 1945. szeptember 12.

¹⁰⁰ MNL OL, K 149–1944–6–sz.n. A komáromi rendőrkapitányság helyzetjelentése, 1944. augusztus hó 15–31-ig, 1944. augusztus 31.

¹⁰¹ MVSR ŠA Nitra, f. ŽK III., 12 biz./1943. A m. kir. rendőrség komáromi kapitánysága statisztikai lapja a gyűlésekről, 1943. július 4.

¹⁰² A Nyilaskeresztes Párt közleményei. *Komáromi Lapok*, 1944. október 21., 2. A *Felvidéki Újság* már október 19-én beszámolt Szálasiék hatalomátvételéről. Az összefogás jegyében hívta fel a magyarságot a harcra és a kötelezettségek megtartására. Lásd Nemzettestvérek! Magyarok! *Felvidéki Újság*, 1944. október 19., 1.

¹⁰³ Pokorny, 2014: 119.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

tően megkezdődött a folyamatos tagtoborzás, illetve a tisztviselők cseréje Komárom vármegyében is.

Már a hatalomátvételt megelőzően nyugdíjazták Alapy Gáspár komáromi polgármestert, aki ezt egyébként már 1944 augusztusában maga kérelmezte. Az új városvezető a nyilasokkal szimpatizáló Megay László lett. Megay korábban, 1941 és 1944 között Ungvár polgármestere volt, s ott ő vezényelte le a zsidók gettóba zárását, valamint Auschwitzba indítását. 1944 szeptemberében költözött Komáromba. Számadó Emese megjegyzi róla, hogy „nyilas párttagságára vonatkozólag nincs adat, de valószínűleg együttműködött Wojtowiczékkal”.¹⁰⁴ Közvetlenül Szálasiék hatalomátvételét követően ugyanis a nyilas kormány id. Wojtowicz Richárdot – aki állítólag a felesége unszolására lépett be a nyilas pártba – Komárom, Nyitra-Pozsony, Esztergom és Bars-Hont vármegyék kerületi megbízottjává nevezte ki.¹⁰⁵ A korszakra visszaemlékező Vadász Ferenc szerint „[a] hatvan körüli fényképész »megyevezető« azelőtt semmilyen tisztséget nem viselt a városban. Magas, sápadt arcú, afféle tedd ide-tedd oda férfiú volt, akit asszonya taszigált világegyetemben a célirányosnak látszó cselekvések irányába.”¹⁰⁶ Wojtowicz helyettesesül fiát, ifj. Wojtowicz Richárdot, valamint a szintén nyilas Romhányi Árpád bencés gimnáziumi tanárt nevezte ki.¹⁰⁷ Nem sokkal később ifj. Wojtowicz Richárd Komárom vármegye főispánja lett.

Az 1914-es születésű ifj. Wojtowicz Richárd édesapja Nádor utcai műhelyében helyezkedett el fényképészként. 1936-ban letartóztatták, mivel állítólag a dél-komáromi magyar hírszerzésnek szolgáltatott adatokat. A csehszlovák hatóságok kilencévi fogházra ítélték, s miután 1938-ban kegyelemben részesült, a Komáromi Nyilaskeresztes Párt városi, majd megyei vezetőjeként működött.¹⁰⁸ A visszacsatolást követően városvezetői ambíciói voltak.¹⁰⁹ A Wojtowicz család nevéhez fűződik többek között az imént említett Alapy Gáspár volt komáromi polgármesterrel való leszámolás is, amelyről a későbbiekben még szó lesz.

A Wojtowicz családon kívül más fontosabb komáromi és környékbeli nyilasok nevét is ismerjük. Rabi Lenke és Számadó Emese megemlíti még

¹⁰⁴ Rabi–Számadó, 2014a: 32.

¹⁰⁵ Vadász, 1998: 32–33.

¹⁰⁶ Uo. 33.

¹⁰⁷ Bajcsi, 2023c: 175.

¹⁰⁸ Ifj. Wojtowicz Richárd lett Komárom vármegye új főispánja. *Komáromi Lapok*, 1944. október 28., 1.; Rabi–Számadó, 2014a: 32.

¹⁰⁹ Uo.

BAJCSI ILDIKÓ

Bogyai Józsefet, Kopják Imrét, Óváry Miklóst, ifj. Óváry Józsefet, Szappanos Mihályt, Szapu Mátyást, valamint Szoboszlai Imre szakaszvezetőt.¹¹⁰ A befolyásosabb nyilasok közé tartozott még Metka János, Hinora Gyula, Kopják Imre és Kurucz János is.¹¹¹

A komáromi Óváry Miklós – eredeti foglalkozását tekintve szabósegéd – az egyik legkegyetlenebb nyilas fegyveres pártszolgálatvezető, majd 1944 végén és 1945 elején a Komárom-Esztergom vármegyei nyilas Nemzeti Számonkérő Szék vezetője volt. Metka Antal egykori nyilas szerint ő szervezte meg Komáromban a fegyveres pártszolgálatot, amelyet azzal a 250 szabócsi nyilassal egészített ki, akiket azért rendelték a városba, hogy végrehajtsák a parancsokat a megbízhatatlannak ítélt komáromi pártszolgálatosok helyett.

Kurucz János, a Komárom-Esztergom vármegyei Nyilaskeresztes Párt titkára Óváry Miklóssal együtt szervezte meg a helyi pártszervezetet. A fegyveres pártszolgálat megyei vezetőségi tagjaként részt vett baloldalinak minősített komáromi személyek üldözésében és meggyilkolásában, valamint a zsidó üzletek kifosztásában.¹¹² Metka Antal tanúvallomásában a következőket emelte ki Kuruczról: „A vádlott Komáromban volt nyilas megyevezető, és olyan ember volt, hogy saját testvérét is deportáltatta, mert annak más politikai nézetei voltak, mint neki, és a deportálásban valószínűleg el is pusztult, mert még most sem tért haza. – A vádlottól mindenki rettegett Komáromban. Pisztollyal, nyilas egyenruhában járt, mindenbe beleavatkozott, ő volt az Atyaisten a megyében. – Én akkori-ban a Molaj-nál¹¹³ dolgoztam, mint gépkocsivezető, és ő kényszerített arra, hogy neki teljesítsek szolgálatot, mert azzal fenyegetett meg, hogy különben bevonultat.”¹¹⁴

¹¹⁰ Rabi-Számadó, 2014a: 37. Szoboszlai egyébként a népbíróági perében azt hangsúlyozta, hogy „minden utasítást Óvárytól kapott, aki annak idején Komáromban városi nyilasvezető volt. Mint vezető pozíciót betöltő személynek módjában volt, hogy ilyen irányban utasítást adjon. Több rendbeli gyilkosság és kegyetlenkedésre biztatta és utasította Óváry Miklós”. KGYM HGY A, 1–2015. Győri Népügyészség. Nb. 1526/1948. Óvári Miklós ügye. Jegyzőkönyv, dátum nélkül, László Győzőné vallomása. 23.

¹¹¹ Pokornyi, 2014: 122.; KGYM HGY A, 1–2015. Győri Népügyészség. 835/1948. Metka Antal komáromi pártszolgálatos ügye. Jegyzőkönyv, Metka Antal vallomása. 1945. október 25.

¹¹² KGYM HGY A, 1–2015. 18499/1948. Kurucz János ügye. Jegyzőkönyv, Miklós Imre vallomása. 1948. május 14.

¹¹³ A Magyar Olajművek Rt., amelynek a Komárom melletti Szőnyben volt gyártelepe.

¹¹⁴ KGYM HGY A, 1–2015. 18499/1948. Kurucz János ügye. Jegyzőkönyv, Metka Antal vallomása. 1948. május 14.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

Szálasiék hatalomátvételét követően Komáromban és környékén a legfontosabb pozíciók jó részét tehát azok a lojális nyilas vezetők töltötték be, akik – feltételezhetően meggyőződésből – már jóval korábban beléptek a pártba. Egyébként ez nemcsak Komáromban, de más felvidéki településeken is gyakran előfordult. Ilyen személy volt például a politikai nyomozóként működő kassai Várkonyi Dénes is, aki saját bevallása szerint 1944 októberében csatlakozott hivatalosan a nyilasokhoz, azonban valószínűleg már korábban is a párt tagja, illetve szimpatizánsa volt.¹¹⁵ Közéjük tartozott a fent említett id. Wojtowicz Richárd, valamint Óváry Miklós is, utóbbi a legelső között, még 1938. november 3-án csatlakozott a nyilasokhoz. A komáromi vezetők egyike, Szapu Mátyás szintén jóval korábban, vagyis még 1939. március 22-én lépett be.

A helyi nyilas vezetők előszeretettel szervezték be családjuk többi tagját is. Amint azt korábban már érintettem, idősebb Wojtowicz Richárd mellett fia, ifj. Wojtowicz Richárd is csatlakozott. Ezenkívül id. Wojtowicz Richárd felesége, Rozália is belépett a nyilasok közé. Óváryék esetében hasonlóan történt. Óváry Miklós mellett 1941. június 11-én testvére, János is párttag lett. Két Óváry Ferenc személynév is feltűnik az 1941-ben csatlakozók között, más források pedig bizonyos Óváry Józsefet is emlegetnek a hírhedt nyilasvezér rokonaként.¹¹⁶ Mindemellett voltak olyan vezetők is, akik az 1940. év végi fellendülés időszakában léptek be a pártba, Szappanos Mihály például 1940. október 1-jén, 1941. április 8-án őt is követte felesége.¹¹⁷

Mindenesetre 1944 második felében a csatlakozók egy részét olyan személyek képezték, akik már Szálasiék hatalomátvételét megelőzően is a nyilas párthoz tartoztak, s most újra beléptek. Közéjük tartozott Metka Antal, illetve testvére, Metka János, akik először 1941. január 1-jén csatlakoztak. Metkáék Szálasi hatalomátvételét követően lettek ismét párttagok. Későbbi állításuk szerint ekkor „kényszerítő körülmények” hatására léptek be. Metka János utóbb előzetes letartóztatása miatti folyamodványában arról írt, hogy 1944. december 19-én lépett be ismét a pártba. Mint megjegyezte: *„ezen belépésem elháríthatatlan kényszer következménye volt”*. Állítása szerint

¹¹⁵ Szeghy-Gayer Veronika ezt részben annak tulajdonítja, hogy a párt tevékenységét többször is betiltották (például 1944 nyarán). Eszerint Várkonyi számára észszerűtlen lett volna nyilasszimpatíája felfedése. Szeghy-Gayer, 2024: 183–184.

¹¹⁶ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. LŠ Kn. Nt 861/48. A komáromi nyilaskeresztes tagok jegyzéke, 1948. július 22.

¹¹⁷ Uo.

BAJCSI ILDIKÓ

ugyanis Kurucz János nyilas vezető megtudta róla, hogy katonaszökevény, s ígéretet tett számára, hogy belépése esetén nem állítják hadbíróság elé. Metkát, miután párttag lett, képesítésének megfelelően gépkocsivezetői szolgálatra osztották be.¹¹⁸ Öccse, Metka Antal saját bevallása szerint hasonló módon került be a pártba. Bátyjával egybehangzóan ő is azzal érvelt, hogy „kényszerből”, Kurucz János nyilas vezető hatására lépett be 1944 novemberében.¹¹⁹ Kurucz állítólag őt is arra figyelmeztette, hogy *„katonaköteles és ha nem megy simán, akkor rá fogják kényszeríteni, hogy a nyilaspárt részére teljesítsen szolgálatot. [...] a vádlott erre engedett és Kurucz felszólítására mindjárt vele ment a nyilas pártba, ahol egy autó vezetését bízták rá, a párt gépkocsiján nyilasokat szállított”*.¹²⁰

A fenti esetekhez hasonlóan a gútai lakosok körében is gyakori volt, hogy a helyi nyilas vezető, Marossy Kálmán készítette, illetve kényszerítette őket a belépésre. Ez történt Madarász Simonnal is, aki a katonai szolgálat alól való mentesülés érdekében 1944 decemberében lépett be a pártba. Molnár Ferenc pedig 1945. márciusi belépésével állítólag azt akarta elkerülni, hogy katonaszökevényként hadbíróság elé állítsák.¹²¹

Marossy, aki eredeti foglalkozását tekintve cipész volt, ebben az időszakban mindenható úrnak számított Gútán.¹²² Az új rendszerrel szemben álló helyi lakosokat elhurcoltatta, és leventéket küldött németországi táborokba. Rigó Gizella szerint a németektől 60 pengőt kapott minden leventéért. Részt vett továbbá a deportált zsidók vagyonának elrablásában is.¹²³ Sziklay József vallomása szerint parancsára razziákat és különféle őrszolgálatokat szerveztek Gútán. Parancsnokként segített a csendőröknek katonaszökevények, valamint nyilasellenes személyek felkutatásában, továbbá részt vett a kommunisták elfogásában és Németországba szállításában.¹²⁴

¹¹⁸ KGYM HGY A, I–2015. Nb. 1112/1948. Metka János ügye. Metka János folyamodványa előzetes letartóztatása ellen, dátum nélkül, 34.

¹¹⁹ Vallomása szerint Kurucz „ismerte még abból az időből, amikor a vádlott nyilas volt, tudta azt is a vádlottról, hogy az autószerelés a szakmája. Kurucz a beszélgetés során közölte a vádlottal, hogy szükségük van autószerelőre és ezért ki fogják kérni a Molaj cégtől”. KGYM HGY A, I–2015. Metka Antal ügye. Nb. 1037/1946. Tényállás indoklása a népbíróság részéről, 1946. december 18.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. LS Kn. TK 188/48. Marossy Kálmán és társai ügye. Jegyzőkönyv, 1947. február 3. Molnár Ferenc és Madarász Simon vallomása.

¹²² Uo. Jegyzőkönyv, 1948. május 14. Szépe József vallomása.

¹²³ Uo. Jegyzőkönyv, 1948. május 11. Rigó Gizella vallomása.

¹²⁴ Uo. Jegyzőkönyv, 1946. július 18. Sziklay József vallomása.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

Az utolsó időszakban csatlakozók jó része mindenesetre valamiféle félelemből lépett a nyilasok közé, amit a helyi nyilasvezérek előszeretettel kihasználtak.¹²⁵ Az érintettek nagyrészt abban bíztak, hogy a pártba lépésük után nem viszik el őket Németországba.¹²⁶ Az őrújfalusi Molnár József vallomása szerint a nyilas vezetőség 1944 végén, illetve 1945 elején előszeretettel alkalmazta a megfélemlítés különféle módszereit a toborzáshoz. Erre saját példáját hozta fel: a helyi nyilas őrmestertől átvett matricákat kellett a városi hivatal ablakára ragasztania. A matricákon ez állt: „*Nagy leszámolás következik!*” Ezt követően összesen kilenc új tagja lett Őrsújfalun a helyi pártszervezetnek.¹²⁷

A NYILASTERROR KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

A komáromi és környéki nyilasok közvetlenül hatalomra kerülésük után összegyűjtötték a deportálásoktól megmenekült helyi zsidókat, valamint a roma lakosság egy részét, s a rendszer más ún. ellenségeivel – a Horthy-korszak politikusaival, baloldaliakkal, zsidókat segítő náciellenes szemé-

¹²⁵ Komáromban és környékén is folyamatos volt a katonák toborzása. Ezt jelzi az a felhívás is, amely az önkéntes Hungarista Légióba hívta az 1897–1923-as évfolyamú, katonai kiképzésben részesült, sőt nem részesült egyéneket is. A felvétel a Nyilaskeresztes Párt Jókai u. 20. szám alatti helyiségeiben történt. MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. MMK 27078/1944. A Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Komárom-megyei Szervezetének levele, 1944. december 18.

¹²⁶ Közéjük tartozott az őrújfalusi Molnár Béla is, aki állítólag szintén ebből az okból lett 1945. február 14-én a nyilas párt tagja. MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Iud 37/45. Molnár Béla ügye. Biztonsági jelentés a Járási Megbízott Hivataltól, 1945. május 18. Az ugyancsak őrújfalusi származású Kovács István 1945 februárjában lett pártszolgálatos, állítása szerint a németországi kiszállítástól való félelmében. Uo. 18/45. Kovács István ügye. Jegyzőkönyv, 1945. április 24., Kovács István vallomása. A tolmácsként működő, éjszakai szolgálatokat végző nagymegyeri Kubíček Ferenc pedig a németországi munkaszolgálatról való félelmében lépett be 1944 végén a pártba. Uo. 29/45. Kubíček Ferenc ügye. Kubíček Ferenc nagymegyeri nyilas tag őrizetbe vétele, 1945. május 28.

¹²⁷ Uo. 23/45. Molnár József ügye. Jegyzőkönyv, 1945. április 25., Molnár József vallomása. Ekkor lépett be a pártba például Molnár Béla, Kovács István és Urbényi Vince. Ők állítólag mindannyian „kényszer” hatása alatt csatlakoztak, hiszen leventeként abban bíztak, hogy így megmenekülnek a külföldre szállításuktól. Uo. Az őrújfalusi helyi nemzeti bizottság biztosának és titkárának tanúvallomása, 1945. szeptember 22.

BAJCSI ILDIKÓ

lyekkel – együtt a Duna jobb partján fekvő Monostori erődbe és/vagy a Csillagerődbe hurcolták. De nem csak helyiek kerültek ide, egy 1944. november 22-i jelentés arról számol be, hogy az októbertől átmenő táborrá vált Csillagerődben összesen 3000 foglyot őriztek.¹²⁸ A Szálasi-rezsim ellenségeiként az októberben, valamint a novemberi és decemberi országos razziák során elfogott, „rabszolgamunkára” alkalmas személyeket az átmenő táborban kiválogatták, majd Németországba deportálták.¹²⁹

Közülük talán a legismertebb Komárom egykori polgármestere, Alapy Gáspár volt, aki még 1939-ben szembekerült a Wojtowicz családdal. Miután ugyanis a visszacsatolást követően Alapy került a városvezetői pozícióba, Wojtowiczék igyekeztek őt belekeverní az ún. zsírpanama-botrányba.¹³⁰ Alapy ugyanis állítólag megakadályozta, hogy a Wojtowicz család hozzájusson egy arany vitézségi éremmel rendelkező zsidó bankigazgató házához.¹³¹ Miután a polgármester a német megszállást követően minden lehetséges eszközt megragadott a komáromi zsidóság megsegítéséhez, az egykori városvezetőt a nyilasok zsidópártolás vádjával 1944 őszén letartóztatták.¹³² Ennek a személyes bosszún kívül tehát az volt az oka, hogy a keresztény-nemzeti elveket valló Alapy elutasította a náci propagandát és az antiszemita megnyilvánulásokat.¹³³ Komárom korábbi polgármesterét 1944. október 17-én először a Monostori, majd a Csillagerődbe hurcolták, végül december 21-én Dachaubá deportálták. Állítólag Wojtowiczék személyesen tartóztatták le és kísérték be őt az erődbe.¹³⁴ Vadász megjegyzi, hogy *„pizsamában hurcolták el a lakásáról. [...] A jobbérzésűek hideglelős rémülettel igyekeztek minél távolabbra kerülni, hátat fordítani a szívfacsaró látványnak. A város legtekintélyesebb embere papucsban és hálórúhában tántorgott az úttesten, csizmás kísérei puskatussal taszigálták”*.¹³⁵ Rajta kívül a nyilasok más prominens helyi

¹²⁸ A Csillagerődöt Komáromi Magyar Királyi Katonai Internáló Tábornak nevezték. Rabi-Számadó, 2014b: 79., 114.

¹²⁹ Szita, 2014: 69.; Karsai, 1992: 124.

¹³⁰ Bajcsi, 2023c: 176.

¹³¹ Bajcsi, 2025: 17.

¹³² Uo. 16–17.

¹³³ Bajcsi, 2020a: 13.

¹³⁴ Egyes információk szerint Alapy már a vagonban elhalálozott. Nagy valószínűség szerint azonban Dachauban halt meg. Rabi-Számadó, 2014b: 82. Lásd még Bajcsi, 2025: 18. Más városvezetők is a nyilasok áldozatává váltak ebben az időszakban, például Tost László, Kassa egykori polgármestere is, akit 1945 januárjában gyilkoltak meg. Erről bővebben lásd Szeghy-Gayer, 2022.

¹³⁵ Vadász, 1998: 33.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

vezetőket is elhurcoltak a Csillagerdőbe, így Nagy Nándor egykori főispánt, Geöbel Károly korábbi Komáromi járási főszolgabíró, valamint Szurovy Tibor betegpénztári tisztviselőt.¹³⁶

A komáromi nyilas vezetők a razziák, rajtaütések alkalmával sok esetben különös kegyetlenséggel kínozták meg, illetve végezték ki az elfogott személyeket. Óváry Miklós például rendszeresen kijárt „partizánvadászatra” a Duna környékére. Az ilyen alkalmakkor elfogott „partizánokat”, baloldaliakat vagy zsidókat rendszeresen kivégeztette. Miklós Imre vallomása szerint Óváry 1944 végén és 1945 elején mintegy 650 gyilkosságot hajtatott végre Komáromban és környékén.¹³⁷ Miklós a népbírószági eljárás során többek között azt állította róla, hogy *„egy esetben a nevezett egy zsidótranszportot kísért el Budapestre, és az útközben elfáradt zsidókat az útszélen sajátkezűleg agyonlőtte. Az így kísért zsidó egyének minden értéktárgyait elszedte és magának megtartotta. Az elfogott vörös partizánokat a legkegyetlenebb kínzásokkal igyekezett valloásra bírni, hogy a többi társaik hol vannak. Így pl. Fehérvári László elfogott partizán bajtársamat az elfogása után rettenetesen megverte, nyelvét kitepte, fülét levágta, nemi szervét levágta, és a szájába dugta. Nevezett bele is halt a kínzásokba”*.¹³⁸

Óváry nemcsak a baloldaliak és zsidók, hanem a zsidó lakosokat bűjtató komáromiak meghurcolásában is közreműködött. Ez derül ki Farkas Gáspárné Csukás Erzsébet esetéből, aki Neuwirth Ernőnek nyújtott menedéket 1944-ben, s ezért feljelentették. Ennek következtében *„bevitték őket a nyilasházba, mindkettőjüket halálra ítélték. Előbb azonban januárban összekötve végigvitte a nyilas őr őket a városon. Farkasné hátán egy nagy tábla volt »Így jár, aki zsidót bűjtat!« felirattal. –16 Celsius hideg volt, szemtanúk elmesélése szerint Neuwirth Ernő véresre verve, ruhája rongyokban.”*¹³⁹ Ugyanakkor Paszternák Anna visszaemlé-

¹³⁶ Filep, 2007: 269.; Bajcsi, 2023c: 177.; Szarka, 2009: 82.; Szita, 2002: 69.; Vadász, 1998: 33. A komáromi rendőrkapitány bejelentése szerint 1944. október 15-én id. Wojtowicz Richárd, a Nyilaskeresztes Párt komáromi vezetője és a Deutsche Sicherheiz Polizei intézkedése következtében *„csendőrségi karhatalommal kb. 20 főnyi közéletű vezető férfi vététtett védő őrizetbe és általuk csendőrségi karhatalommal ma is a komáromi Monostori erődben őriztetik egy része”*. MNL OL, K 149–6–1944–sz.n. A m. kir. rendőrség komáromi kapitánysága bejelentése az állambiztonsági és honvédelmi szempontokból jelentőséggel bíró megfigyelésekről és eseményekről, 1944. november 4.

¹³⁷ KGYM HGY A, I–2015. Óvári Miklós ügye. Nb. 1526/1948. A Magyar Államrendőrség Budakörnyéki Járási Kapitányság Államvédelmi Osztálya jelentése, 1948. május 22., 4.

¹³⁸ Uo. Jegyzőkönyv, 1948. május 15. Miklós Imre vallomása. 8.

¹³⁹ Paszternák, dátum nélkül.

BAJCSI ILDIKÓ

kezéséből kiderül, hogy a nyilasvezért könnyen meg lehetett vesztegetni. Így menekült meg végül Farkasné is a kivégzés elől. *„Közben Farkasné sógor-nője bejött az Óváry nevű nyilasvezérhez. Hét órára volt kitűzve az elfogottak likvidálása. A nyilasvezér azt mondta, ha hatra itt lesz egy hízódisznó, akkor Farkasné a halálos ítélet helyett kitiltják Komárnóból. A család behozta a disznót, az elítélt így került Megyerésre, ahol a háború végéig élt”* – emlékezett vissza Paszternák Anna a korabeli szörnyűségekre.¹⁴⁰

Másokat, például a júniusi deportálásoktól megmenekült komáromi zsidók jó részét 1944 decemberében a nyilasok főhadiszállására, a városközpontban található Zichy palotába gyűjtötték össze, majd megkínózták és meggyilkolták őket. Sokakat a Dunába, illetve a Vág folyóba öltek. *„A nyilasok által elkövetett gyilkosságokban azok különös kegyetlensége, a kiszolgáltatott emberekkel való embertelen bánásmód a megdöbbentő. A Dunába lövések, télen a jég alá fojtások képezték ezeknek az elállatiasodott lényeknek az aljas szórakozását. Ezekre a cselekedetekre általában 1944 végén és 1945 elején került sor”* – olvasható Rabi Lenke és Számadó Emese tanulmányában.¹⁴¹

A kegyetlen cselekedetek végrehajtásában számos nyilas vezető – köztük a már említett Óváry Miklós, Pipper László és Szoboszlai Imre – is részt vett. Kocsis József egykori nyilas pártszolgálatos tanúvallomása szerint 1945 januárjában több ilyen atrocitás történt: *„1945. január 20-a körül egy este 10 óra felé beszólt Szoboszlai sz[a]k[asz]v[ezető], hogy készüljünk össze, mert megyünk a fogházhoz, kivisszük az embereket a Dunapartra. Erre a következőkkel elindultam a fogházhoz: Óváry János, Pipper László, Turi Kálmán, Stefán Örvetető, Szikora Vince, Galambos József, Stefán József, Szoboszlai Imre és egy Gyula nevű, Erdélyből származó N. SZ. K.¹⁴² tag”. Kocsis elmondása szerint a fogházban Óváry Miklóstól vettek át 7-9 zsidót és katonaszökevényt, előbbiekből többsége nő volt. Ezt követően Óváry János vezetésével az Erzsébet-sziget felé indultak, ahol a hídtól 500, a Dunától mintegy 80-100 méterre álltak meg. Kocsis szerint „ekkor az*

¹⁴⁰ Uo. Hasonló történetet ír le cikkében Gazdag József, aki szerint a *„Zengő családban például az apát és fiát meggyilkolták, az anya nyakába pedig táblát akasztottak, amely azt hirdette, így jár mindenki, aki zsidókat rejteget – s a nőnek ezzel a táblával kellett végigmennie Komáromon”*. Gazdag, 2023.

¹⁴¹ Rabi–Számadó, 2014a: 37.

¹⁴² Nemzeti Számonkérő Különítmény (más néven Nemzeti Számonkérő Szervezet vagy Nemzeti Számonkérés Szervezete), mely a Nyilaskeresztes Párt katonai és politikai szervezete volt. Szálasi Ferenc utasítására és Orendy Norbert vezetésével 1944. november 1-jén jött létre az államellenes erők és cselekmények felderítésére. Létszáma 300 fő körül volt. Bővebben lásd Kovács, 2006: 71–100.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

elől haladó Óváry János, Szoboszlai Imre és Pipper László levitt magával 1-1 őrizettest (vagy őrizettet) és mikor a Duna-parthoz értek, akkor először villanylámpa világítást láttam, majd gyors egymásutánban több pisztolylövést hallottam. Ezután mindjárt egyenként felváltva feljött Szoboszlai és Pipper és az őrizetünkben lévő személyekből egyet elvitt ismét a Duna-partra, és megismétlődött az előbbi jelenet, ami addig tartott, míg el nem fogytak a fogházból magunkkal hozottak. Ennek a munkának befejezése után hazamentünk a Deák Ferenc u. 5. szám alatt lévő őrszobánkra és egy része lefokúdt, egy másik része elment kártyázni, és egy harmadik része elment észak-komáromi lakására”.¹⁴³

Kocsis elmondta, hogy szerinte hasonló eset egy héttel később is történt, amikor Óváry Miklóstól 8-9 embert vettek át és kísérték a Duna-partra. Később megjegyezte, hogy ugyanaz a három személy, vagyis „Óvári, Szoboszlai, és Pipper vitték le a Dunaparra az embereket, és sötétség miatt tisztán nem láttam, hogy mind a hárman lőttek-e, de hallani [lehetett] gyors egymásutánban, ebből arra következtettem, hogy többen végezték ki a levitt embereket, annak ellenére, hogy Óvári azt mondta, »elküldtem a másvilágra őket«. Mikor elfogytak és feljött a Duna-partról és hazafelé indultunk. Úgy az első, mint a második alkalommal jajgatást nem hallottam és szökést egy sem kísérelt meg”.¹⁴⁴

A Komáromba rendelt szabolcsi nyilasok is részt vettek a kínzásokban és kivégzésekben. Ezt igazolja Szalay Vilma visszaemlékezése, akinek elmondása szerint az édesanyját a szeme láttára vitték el a „nyilas suhancok”. Az akkor hatéves kislány édesanyját többekkel együtt végezték ki a Vág folyónál: „Dr. Földes elmesélte nekünk, hogy aznap, vagyis december 24-én este ez a négy szabolcsi nyilas 14 zsidó embert szedett össze és kivitte őket az Apáli szigetre”.¹⁴⁵ A víz 20 cm vastagon be volt fagyva, de rákényszerítették a foglyokat, hogy vágjanak rajta akkora nyílásokat, amekkorába beleférnek, majd meztelenre kellett vetközniük és élve a víz alá menniük. Aki nem ment elég gyorsan, puskatussal beleverték a jég alá. Éjjel 11 órakor fejezték be az öldöklést. Azt vallották, hogy »A legrosszabbak a Harmosné és a Szalayné voltak, mert nem ordítottak olyan szépen!« [...] A Harmos Károlynén kívül még Neumanné és Dobayné névre emlékszem, valamint Weisz Péterére, az ő lányait jól ismerem.”¹⁴⁶

¹⁴³ KGYM HGY A, I-2015. 1732/948. Kocsis József ügye. Jegyzőkönyv, 1946. április 15. Kocsis József vallomása. II.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ A Komárom melletti Lándor-pusztánál, a Nyitra és a Vág összefolyásánál kialakult szigetet.

¹⁴⁶ Számadó, 2014: 202.

BAJCSI ILDIKÓ

Raab Ferenc szerint a nyilasok által megkínzott és kivégzett zsidók minimális száma 114 fő volt. Emléküket a komáromi zsidó temetőben felállított tömegsír őrzi.¹⁴⁷ A komáromi zsidóktól elvett ingóságok szétoztásáról ugyancsak gondoskodtak a nyilasok. Ezt mutatja ifj. Wojtowicz Richárd 1944. december 13-i, a polgármesternek írt levele. A főispán elrendelte a zsidó vagyon szétoztását „*elsősorban a hadigondozottak, sok gyermekes családok, megmenekültek és bombakárosultak*” számára. Mindemellett meghagyta, hogy a „*menekültek, bombakárosultak és nincstelenek ingyen, a többiek készpénzfizetés ellenében kapják az árut*”.¹⁴⁸ A népbíróági anyagok igazolják, hogy az egykori Komárom környéki nyilasok egy része éppen a zsidó vagyon szétoztásában való részvétele révén gazdagodott meg.¹⁴⁹

Nemcsak Komáromban, de más környékbeli településeken is történtek a fentiekhez hasonló atrocitások. 1945. február 19-én állítólag ismeretlen nyilasok a gútai római katolikus temetőbe hurcolták Kiss Kálmánt és Hesz Gyulát, akiket agyonlőttek. A holttesteket temetetlenül hagyták, a helyi nyilas vezető, Marossy Kálmán pedig kidoboltatta, hogy a lakosok menjenek oda, és nézzék meg a halottakat. Amikor az emberek a holttestek körül összegyűltek, Marossy azt mondta nekik, hogy a katonaszökevények is így fognak járni.¹⁵⁰

Más felvidéki városokban szintén több száz személyt gyilkoltak meg a nyilasok. Kassán például a szovjet csapatok 1945. januári bevonulásáig már meghaladhatta az ezer főt az áldozataik száma.¹⁵¹ Közéjük tartozott a nyugalmazott kassai polgármester, Tost László is. 12 személyt például a város Fő utcáján akasztottak fel „*lámpavasra, nyakukon táblával – »kommunista vagyok«, »katonaszökevény vagyok« – elrettentésül mindenkinek, aki szökevényeket, ellenállókat vagy zsidókat mert bújtatni. [...] Minden bizonnyal ez a nap, 1945. január 5-e volt Kassa huszadik századi történelmének egyik legfeketébb napja*” – jegyzi meg Szeghy-Gayer Veronika Tostról írt munkájában.¹⁵²

¹⁴⁷ MZSML, XIX. A 9/6. d. Raab, 1983: 36.

¹⁴⁸ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. MMK 26852/1944. Komárom vármegye főispánjának leirata a zsidó ingóságok szétoztásáról, 1944. december 13.

¹⁴⁹ Állítólag közéjük tartozott a nemesócsai Földes Vince is. MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Lud 10/45. Földes Vince ügye. Büntetővégzés, 1946. április 26.

¹⁵⁰ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. LS Kn. TK 188/48. Marossy Kálmán és társai ügye. Jegyzőkönyv, 1948. május 14. Szépe József vallomása.

¹⁵¹ Szeghy-Gayer, 2022: 171.

¹⁵² Uo. 170.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

A KOMÁROMI ÉS KÖRNYÉKBELI NYILASOK
FELELŐSSÉGRE VONÁSA

Komáromot a szovjet csapatok már 1945 januárjában megközelítették, azonban csak 1945. március 28-án szállták meg a 2. Ukrán Front és a szovjet dunai flotta egységei.¹⁵³ A város 1945. tavaszi „felszabadítását” követően az egykori komáromi nyilasok egy része ismét a kommunistákhoz csatlakozott. A korábban szélsőbaloldali elveket valló, nemesőcsai származású Földes Vince, aki egy időben maga is a nyilas párt tagja volt, a járási népbíró-sághoz írt kérvényében rámutatott, hogy a kommunista párt 1945 tavaszán megtartott (feltehetően újjáalakuló) komáromi gyűlésének tagjai közül sokan egykor nyilasok voltak.¹⁵⁴

Ennek ellenére a Komárom környéki nyilasok közül sokakat a járási székhelyeken 1945 májusát követően megalakult népbíró-ságok elé állítottak.¹⁵⁵ A csehszlovák kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács a felvidéki területeken élő magyarok nagy részét egyébként is nyilas szimpatizánsnak tartotta (akik közül egyébként sokan valójában a Horthy-rendszer hívei voltak), s ilyen módon mintegy 150 ezer magyar elítélését várta.¹⁵⁶ A Komáromi Járási Népbíró-ság anyagaiból is jól látszik, hogy a vádlottak nagy részét a „fasiszta megszállóknak” nyújtott segítségnyújtással gyanúsították. Köztük nemcsak nyilasok voltak, de olyanok is, akik például a Magyar Élet Pártján belül végzett munkájukért kerültek a vádlottak közé. Ez jól látszik a Nemzetbiztonsági Testület komáromi regionális parancsnokságának jelentéséből, amely szerint a magyar tanítókról könnyen bizonyítható volt, hogy részt vettek „nagy-magyarországi” tevékenységben az egykori köztársaság, illetve „fasiszta” tevékenységben a „megszállás” idején, hiszen a munkájuk kapcsán mindegyikük szerepet vállalt a közéletben és a különböző politikai intézményekben, ami a jelentés szerint bizonyítéka lehetett „népellenes” beállítottságuknak.¹⁵⁷ Ők tehát nem is magyarként, hanem – a jelentés szóhasználatával élve – Horthy kapitalista és revizionista rendszerének, vala-

¹⁵³ Michela, 2015: 86.

¹⁵⁴ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Lud 10/45. Földes Vince ügye. Földes Vince sürgősségi kérelme, dátum nélkül.

¹⁵⁵ Ehhez lásd Vadkerty, 2007: 91.

¹⁵⁶ Vadkerty, 2008: 9.

¹⁵⁷ MVSR ŠA Nitra, OVNB – Komárno. 247 biz./48. Nemzetbiztonsági Tanács Járási Parancsnoksága (Okresné veliteľstvo NB) jelentése a magyar iskolai fiókok létesítéséről és a magyar lakosság megfigyeléséről, 1948. augusztus 19.

BAJCSI ILDIKÓ

mint később Szálasi fasiszta rezsimjének képviselőiként és támogatóiként kerültek célkeresztbe.

A nyilas vádlottak egyik csoportjába a bizonyítottan kegyetlenkedő, helyi tisztségeket ellátó személyeket sorolták, közülük többeket halálbüntetéssel sújtottak. Ez történt a sokak által csak „hóhérként” emlegetett Szoboszlay Imre esetében is. A helyi nyilasok közül egyedül őt végezték ki 1945. október 27-én (golyó által) a jelenlegi Komáromi Járási Bíróság udvarán.¹⁵⁸ Ugyanakkor a kegyetlenkedők nagy részének tényleges felelősségre vonása a Csehszlovákiában és Magyarországon egyaránt zajló népbírósi perek nyomán elmaradt, mert az érintettek időközben nyugatra menekültek. Ezek közé tartozott Óváry Miklós, akit a csehszlovák népbírósi távollétében kötél általi halálra ítélt tömeggyilkosság elkövetése miatt, vagy az ugyancsak komáromi Szapu Mátyás és idősebb Wojtowicz Richárd, akiket a népbírósi ítélete szerint golyó által kellett volna kivégezni tömeggyilkosságban való részvételért. Ifjabb Wojtowicz Richárdot mint a Szálasi-kormány vezető tisztviselőjét 30 év börtönre ítélték, édesanyját, Wojtowicz Rozáliát pedig fasiszta tevékenysége miatt életfogytiglanig tartó szabadságvesztésre.¹⁵⁹ Wojtowiczék a háborút követően Dél-Amerikába menekültek, Venezuelában telepedtek le, ahol fényképésműhelyt nyitottak, s a magyar diaszpóra fontos tagjaivá váltak.¹⁶⁰

A szintén komáromi Pípper Lászlót 30 év szabadságvesztésre ítélték, őt tömeggyilkosság elkövetésével vádolták,¹⁶¹ Štefan Zoltánra pedig ugyanezen vád alapján 20 év szabadságvesztést rótt ki a népbírósi. Az ugyancsak komáromi Štefan Józsefet 20 év börtönre ítélték, ő is tömeggyilkosságokban vett részt. A budapesti születésű bencés gimnáziumi tanár, Romhányi Árpád 10 év szabadságvesztést kapott. A fasiszta propaganda-tevékenységgel vádolt komáromi Hinora Gyula pere 10 év börtön kiszabásával zárult, míg a szintén helyi Kopják Imre egykori nyilas vezetőt 5 év szabadságvesztésre ítélték. Ők is elkerülték a büntetést, mert a perek idején, 1947-ben hivatalos értesülések szerint már mindannyian Ausztriában, a Vöcklabruck melletti Lenzingben tartózkodtak.¹⁶²

¹⁵⁸ Vadkerty, 2008: 9.; Rabi–Számadó, 2014a: 37.

¹⁵⁹ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Lud 10/45. A járási népbírósi kimutatása a nyilasokról, 1947. szeptember 15.

¹⁶⁰ Gazdag, 2023.

¹⁶¹ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Lud 10/45. A járási népbírósi kimutatása a nyilasokról, 1947. szeptember 15.

¹⁶² Uo.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

A magyar államrendőrség jelentése szerint Kurucz János is nyugatra menekült, 1948 májusában már bizonyosan külföldön tartózkodott.¹⁶³ Komárom egykori polgármesteréről, Megay Lászlóról pedig a Komáromi Járási Népbíróság anyagából kiderült, hogy – ugyancsak távollétében – azért ítélték 30 év szabadságvesztésre, mert nyilas vezetőként nem akadályozta meg a „demokratikus” gondolkodású egyének Németországba hurcolását. Megay egyébként, amikor 1945 márciusában Németországba menekült, magával vitt 400 ezer pengőt, 3 autót, 3 tűzoltóautót, 14 írógépet, valamint 1000 hordó disznó- és marhazsír, amelyek Komárom város tulajdonát képezték.¹⁶⁴ Számadó Emese adatai szerint 1949-ben az amerikai megszállási zónában lévő passauai magyar menekülttábor parancsnokaként működött. Bár háborús bűnök elkövetésével vádolták, az amerikai hatóságok nem adták ki. Később családjával Ausztráliába emigrált.¹⁶⁵

A fegyveres szolgálatot ellátó nyilasokra általában több éves (Táncos Simonra például 8 év, Madarász Simonra 10 év) szabadságvesztést róttak ki,¹⁶⁶ míg az ún. „alvó párttagok” egy részét, akik 1940 körül csak rövidebb ideig voltak a nyilas párt tagjai, néhány hónap szabadságvesztésre ítélték.¹⁶⁷ Pollák Vendel például 9 hónapot kapott a nyilasoknak nyújtott szolgálataiért, Lalák Jenőt pedig párttagsága miatt 8 hónap szabadságvesztéssel büntették.¹⁶⁸ Ugyanakkor akadtak köztük olyanok is, akiket felmentettek, vagy csupán nyilvános feddésben részesítettek.¹⁶⁹ Ezek közé tartozott a nyilaskeresztes párt egykori tagjaként működő Tóth Géza, Torma József és Rácz Lajos.¹⁷⁰ A Komáromi Járási Népbíróság 1947. március 4-i határozata alapján 193 járásbeli nyilast mindössze nyilvános megrovásban részesítettek.¹⁷¹ Ez történt például Vasi István, Takács Pál és Szemerei Lajos egykori párttagok esetében.¹⁷²

¹⁶³ KGYM HGY A, I–2015. 966/1948. Kurucz János ügye. Jelentés, 1948. május 22.

¹⁶⁴ Az 1948. november 19-i népbírósági ítélet azt is közli, hogy Németországban, ismeretlen helyen tartózkodik. MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. IŠ Kn. T Iud 195/48. Megay László ügye. Megay László ítélete, 1948. november 19.

¹⁶⁵ Rab–Számadó, 2014a: 32–33.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ Ehhez lásd Vadkerty, 2008: 9.

¹⁶⁸ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Iud 17/47. A járási népbíróság 1945. augusztus 17. és 1946. július 31. közötti jelentései.

¹⁶⁹ Uo. Lásd még Végső, 2020: 42.

¹⁷⁰ MVSR ŠA Nitra, prac. Komárno, f. OLS Kn. T Iud 17/47. A járási népbíróság 1946. október 1. és 1946. október 31. közötti jelentései.

¹⁷¹ Uo. 154/48. Bakács Béla ügye. A Komáromi Járási Népbíróság szabadon bocsátási határozata, 1947. március 4.

¹⁷² Uo. 17/47. A járási népbíróság 1946. október 1. és 1946. október 31. közötti jelentései.

BAJCSI ILDIKÓ

Összegzés

Az 1938. november 2-i bécsi döntést követően a visszacsatolt Felvidéken is elkezdtek szervezkedni a nyilasok. Komáromban és környékén gyors ütemben terjedtek a nyilas eszmék a helyi lakosság körében, ami jól látszik az 1939. év eleji főispáni jelentésekből. Ebben minden bizonnyal közrejátszott a város nehéz szociális és gazdasági helyzete, amely a főhatalomváltást követően a helyiek nagy részét érintette. Ezzel összefüggésben Komáromban és környékén is főként a földművesek és a munkások között találtak támogatókra a nyilas eszmék. A nyilasok ugyanis sok esetben a munkásérdekek egyedüli képviselőiként léptek fel, valamint a földreform ígéretével kampányoltak a helyi lakosság körében.

Emellett a Dél-Szlovákiában szocializálódott csehszlovákiai magyar kisebbségen belül a két háború között is nagy népszerűségnek örvendtek a baloldali eszmék. A lakosság jó része az 1930-as években Komáromban és környékén is a Csehszlovák Kommunista Pártra szavazott, illetve szociáldemokrata orientációjú volt. A visszacsatolást követően azonban sokan – többségük gazdasági megfontolásokból – a nyilas párthoz igazoltak át. A Komáromi Járási Népbíróság listája szerint Komáromban a legtöbben 1940 második felében, valamint 1941 első felében csatlakoztak a párthoz. E jelentés szerint összesen 1364 komáromi személy lépett be a nyilasok közé 1938 és 1942 között, bár sokan mindössze néhány hónapot töltöttek a pártnál. A szociális vagy gazdasági érdekek miatt csatlakozók egy része a Magyar Megújulás Pártjának 1940. őszi megalakulását követően Jaross Andorék pártjához igazolt át. Az Imrédy Béla mellett Rátz Jenő és Jaross vezetésével megalakult – szélsőjobboldali, fajvédő – párt ugyanis sok esetben felszívta a nyilasokból kiábrándult, s a felvidéki Jaross Andorral szimpatizáló komáromiakat is.

Mindemellett a nyilas párt tovább működött Komáromban és a Komáromi járásban is. Meghatározó tényezővé azonban csak a Szálasi-féle hatalomátvételt követően válhatott. Komáromban a nyilas puccsot követően rövid időn belül végrehajtották a tisztviselőcserét, melyeket megelőzött az új – nyilas szimpatizáns – polgármester, Megay László beiktatása. A nyilaspárti Wojtowicz család, amelynek tagjai 1944 októberében jelentős kerületi és megyei pozíciókat kaptak, nagyban hozzájárult a Horthy-korszakbeli elit „lefejezéséhez”. A környékbeli tisztviselők egy részét a Csillagerődbe hurcolták. Közéjük tartozott Alapy Gáspár, Komárom korábban a zsidók mellett is kiálló polgármestere, akit előbb a Monostori, majd a Csil-

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

lagerődbe, végül pedig Dachaubá hurcolták. A rendszer ellenségei – vagyis a deportálásoktól megmenekült zsidóság, a baloldali személyek, a Horthy-kori politikusok, tisztviselők, továbbá a cigányok jó része – ugyanilyen tragikus sorsra jutottak. Másokra még ennél is kegyetlenebb halál várt. A legfontosabb helyi nyilas vezetők közé tartozó Óváry Miklós vagy Kurucz János mellett más helyi nyilas vezetők, valamint a Komáromba rendelt szabolcsi nyilasok is számtalan kivégzést hajtottak végre a városban és környékén. A rajtaütések és razziák során felkutatott „rendszerellenes” személyeket gyakran a jeges Vágba, vagy a Dunába lőtték.

1945 áprilisában Csehszlovákiában is megalakult a népbíróság, amely egyik legfőbb feladatának a „fasiszták” – köztük a nyilasok – megbüntetését tartotta. A komáromi nyilas vezetők nagy részére azonban már csak távollétükben róhattak ki halálbüntetést, valamint ítélték őket több tízéves szabadságvesztésre, többségük ugyanis nyugatra menekült. A legfőbb felelősök közül így tett Óváry Miklós, Kurucz János és a Wojtowicz család is. Másokat, elsősorban az ún. „alvó párttagokat” többnyire felmentették, vagy csak nyilvános feddésben részesítették, esetleg néhány hónapos börtönbüntetésre ítélték. Családtagjaikat, leszármazottaikat viszont sok esetben továbbra is megfigyelték, mint történt ez Lengyel Leotinával, a komáromfüssi nyilas vezető Lengyel József lányával.¹⁷³ Ugyanakkor a harcok követően az egykori „kisnyilasok” közül sokan az újjáalakuló kommunista párt tagjaként próbáltak meg érvényesülni.

¹⁷³ Őt egyébként a járási bíróság 1946. október 18-án három hónapos börtönbüntetésre ítélte. MVSR ŠA Nitra, OVNB – Komárno. 361 biz./47. Nemzetbiztonsági Tanács Komáromi Járási Parancsnoksága helyzetjelentése, 1947. október 7.

Források és szakirodalom

LEVÉLTÁRI ÉS GYŰJTEMÉNYI FORRÁSOK

Klapka György Múzeum (KGYM)

Helyismereti Gyűjtemény. Adattár (HGY A)

1–2015. A holokauszttal kapcsolatos vegyes iratok. A győri népügyészség iratmásolatai (1946–1948)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 27. Miniszterelnökségi levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944)

K 149. Belügyminisztériumi levéltár. Rezervált iratok (1872–1944)

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár (MZSML)

XIX. Személyes hagyatékok

A 9/6. d. Raab Ferenc: Templomok a Duna partján (visszaemlékezés, fényképek), 1983. november 4.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Nitra [A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériuma, Nyitrai Állami Levéltár] (MVSR ŠA Nitra)

Fond Komárňanská župa III. [Komárom Vármegye fondja] (1938–1945)

Fond Oblastné veliteľstvo Zboru národnej bezpečnosti v Komárne, OVNB [Nemzetbiztonsági Testület Komáromi Regionális Parancsnoksága fondja] (1945–1949)

BAJCSI ILDIKÓ

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Nitra, Pracovisko Archív Komárno
[A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériuma, Nyitrai Állami Levéltár Komáromi
Fiókleveletára] (MVSР ŠA Nitra, pob. Komárno)

Fond Hlavnoslúžnovský úrad Komárno [A komáromi főszolgabírói hivatal
fondja] (1939–1945)

Fond Municipálne mesto Komárno [Komárom törvényhatósági jogú város
fondja] (1938–1945)

Fond Okresný ľudový súd Komárno [Komáromi Járási Népbíróság fondja]
(1945–1947)

Fond Ľudový súd Komárno [Komáromi Népbíróság fondja] (1948)

KÉZIRATOS FORRÁSOK

Paszternák, dátum nélkül

Paszternák Anna visszaemlékezése. Kézirat, dátum nélkül. Wilhelm Ágnes birto-
kában.

SAJTÓFORRÁSOK

8 Órai Ujság, 1938–1940

Felvidéki Magyar Hírlap, 1938–1939

Felvidéki Ujság, 1939–1941

Komáromi Lapok, 1938–1944

Magyarság, 1938–1940

Új Komárommegyei Hírlap, 1939–1941

PUBLIKÁLT FORRÁSOK

Haeffler, 1940

Haeffler István (szerk.): *Országgyűlési almanach. Az 1939–1944. évi országgyűlésről.*
Budapest, MTI Rt. nyomdája, 1940.

Vadász, 1998

Vadász Ferenc: *A véres huszadik.* Budapest, Budakönyvek Kft. 1998.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

SZAKIRODALOM

Bajcsi, 2020a

Bajcsi Ildikó: Polgármesteri székből a marhavagonba. In: Czókos Gergely – Kiss Réka – Máthé Áron – Szalai Zoltán (szerk.): *Magyar hősök. Elfeledett életutak a 20. századból*. Budapest, Mathias Corvinus Alapítvány–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2020. 10–17.

Bajcsi, 2020b

Bajcsi Ildikó: Regionális konfliktusok és elitszerveződés az első bécsi döntést követően Komáromban és a Komáromi járásban. *Clio Műhelytanulmányok* 2020/2.

https://www.clioinstitute.hu/_files/ugd/198ee4_e87fa85e42554e25909429489cddbbera.pdf. (Utolsó letöltés: 2025. április 3.)

Bajcsi, 2023a

Bajcsi Ildikó: Andor Jaross – stvorený hrdina „prinavrátenej” Hornej zem. In: Katarína Ristveyová (szerk.): *Hrdinstvo a násilie počas 2. svetovej vojny*. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2023. 157–175.

Bajcsi, 2023b

Bajcsi Ildikó: „Az új életnek útjában áll a zsidóság.” Jaross Andor és a zsidókérdés (1938–1944). *Clio Műhelytanulmányok* 2023/1.

https://www.clioinstitute.hu/_files/ugd/198ee4_6af3cbee014477e9523132135e4ef20.pdf. (Utolsó letöltés: 2025. április 3.)

Bajcsi, 2023c

Bajcsi Ildikó: *Nemzethűség és őrségváltás. A komáromi és környékbeli zsidóság jogfosztása (1938–1944)*. Budapest, Múlt és Jövő Kiadó–Clio Intézet, 2023.

Bajcsi, 2024a

Bajcsi Ildikó: Anton Hruboš a kol.: Fašizmus náš slovenský. [Könyvismertetés.] *Századok* 2024/6. 1225–1228.

Bajcsi, 2024b

Bajcsi Ildikó: Nyilasok Komáromban és környékén az első bécsi döntést követően. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2024/2. 29–41.

Bajcsi, 2025

Bajcsi Ildikó: Alapy Gáspár. In: Bartha Ákos – Kiss Réka – Szekér Nóra (szerk.): *Ellenállók 1944–45*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2025. 15–19.

Deák, 1990

Ladislav Deák: *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938–1939*. Bratislava, Veda, 1990.

BAJCSI ILDIKÓ

Filep, 2007

Filep Tamás Gusztáv: A „felvidéki szellem”-ről és utóéletéről. *Limes* 2007/2. 109–132.

Filep, 2014

Filep Tamás Gusztáv: A „felvidéki szellem”-ről és utóéletéről. Közelítések. In: Filep Tamás Gusztáv: *Agorák kora. Tanulmányok, esszék, cikkek*. Somorja–Budapest, Méry Ratio Kiadó–Kisebbségekért–Pro Minoritate Alapítvány, 2014. 76–107.

Gazdag, 2023

Gazdag József: Hogyan tűnt el a komáromi zsidóság? *Vasárnap.com*, 2023. május 11.

<https://vasarnap.com/historia/hogyan-tunt-el-a-komaromi-zsidóság> (Utolsó letöltés: 2025. április 3.)

Hajdú, 2016

Hajdú Anikó: Felső-Magyarország, Felvidék – a regionalitás változatai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2016/4. 67–81.

Karsai, 1992

Karsai László: *A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945. Út a cigány Holocausthoz*. Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1992.

Klimek–Hofman, 1995

Antonín Klimek – Petr Hofman: *Vítěz, který prohrál. Generál Radola Gajda*. Praha, Paseka, 1995.

Kovács, 2006

Kovács Tamás: A Nemzeti Számonkérő Különítmény. *Múltunk* 2006/3. 71–100.

Michela, 2015

Miroslav Michela: *Város a Határon. Útikalauz egy eltűnt zsidó közösség történetéhez*. Bratislava, Izraelská obchodná komora na Slovensku, 2015.

Paksa, 2010

Paksa Rudolf: Fajvédők, nyilasok, hungaristák a nemzetiségi kérdésről. *Limes* 2010/2. 31–38.

Paksa, 2012

Paksa Rudolf: *A magyar szélsőjobboldal története*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2012.

Paksa, 2013

Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Budapest, MTA BTK TTI–Osiris Kiadó, 2013.

Paksy, 2013

Paksy Zoltán: *Nyilas mozgalom Magyarországon 1932–1939*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

Pető, 2019

Pető Andrea: *Láthatatlan elkövetők. Nők a magyarországi nyilas mozgalomban.* Budapest, Jaffa Kiadó, 2019.

Pokorny, 2014

Pokorny Gábor: Nyilas kötődésű személyek Komáromban és Szőnyben. A komáromi zsidóság története a holokausz idején. In: Számadó Emese (szerk.): *„Ezt a hazát tehát elvesztettem”. A holokausz komáromi eseményei.* Komárom, Klapka György Múzeum, 15–46.

Raab, 1996

Raab Ferenc: *A komáromi zsidók múltja és jelene.* Komárom, KFT Kiadó, 1996.

Rabi–Számadó, 2014a

Rabi Lenke – Számadó Emese: A komáromi zsidóság története a holokausz idején. In: Számadó Emese (szerk.): *„Ezt a hazát tehát elvesztettem”. A holokausz komáromi eseményei.* Komárom, Klapka György Múzeum, 2014. 15–46.

Rabi–Számadó, 2014b

Rabi Lenke – Számadó Emese: Csillagerőd. In: Számadó Emese (szerk.): *„Ezt a hazát tehát elvesztettem”. A holokausz komáromi eseményei.* Komárom, Klapka György Múzeum, 2024. 78–118.

Ristveyová–Hruboň, 2021

Katarína Ristveyová – Anton Hruboň: „Árijci, všetci pod jednu strechu!” Fašistické pokúšania maďarskej menšiny na Slovensku. In: Anton Hruboň a kol. (szerk.): *Fašizmus náš slovenský. Korene, podoby a reflexie fašizmu na Slovensku (1919–1945).* Bratislava, Premedia, 2021. 202–218.

Sallai, 2008

Sallai Gergely: *„A határ megindul, az ország nagyobb lesz...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatainak diplomácia-, politika- és társadalomtörténeti vizsgálata az 1938. évi csehszlovákiai válságtól Kárpátalja Magyarországhoz csatolásáig (1938. május – 1939. március).* Doktori disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskola, 2008.
<https://mek.oszk.hu/08400/08417/08417.pdf>. (Utolsó letöltés: 2025. április 3.)

Simon, 2008

Simon Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

Simon, 2010

Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010.

BAJCSI ILDIKÓ

Simon, 2014

Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2014.

Simon, 2015

Simon Attila: Nyilasok a spájzban – Szélsőjobboldali kísérletek a szlovákiai Magyar Párt átalakítására és Esterházy János eltávolítására a pártelnöki tisztségből 1939 és 1945 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2015/4. 31–60.

Sipos, 1966

Sipos Péter: Az Imrédy-kormány válsága és bukása. *Történelmi Szemle* 1966/1. 42–84.

Sipos, 1970

Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.

Szabó, 2002

Szabó Helga: A visszacsatolt Csallóköz politikai és közigazgatási beilleszkedése 1938–1941. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2002/2. 35–58.

Szarka, 2009

Szarka László: Starosta Komárna Gáspár Alapy (1880–1945) – obet’ mad’arského nacizmu. The Mayor of Komárno Gáspár Alapy (1880–1945) – a Victim of Hungarian Nazism. In: Miloš Žiak – Eduard Nižňanský – Ladislav Snopko – Eva Krajmerová (összeáll.): *Park ušľachtilych duší*. Zv. 3. Bratislava, Izraelská obchodná komora na Slovensku, 2009. 64–87.

Szeghy-Gayer, 2022

Szeghy-Gayer Veronika: *Tost László, Kassa polgármestere*. Kassa, Kassai Magyarok Fóruma, 2022.

Szeghy-Gayer, 2024

Szeghy-Gayer Veronika: From Local Policeman to Mass Murderer – A Case Study of the Nyilas Perpetrators of the Holocaust in the Slovak-Hungarian border region. In: Szeghy-Gayer Veronika (szerk.): *Civil servants under changing regimes in Central and Eastern Europe in the first half of the 20th century*. Košice, Institute of Social Sciences CSPS Slovak Academy of Sciences Košice, 2024. 173–187.

Szita, 2002

Szita Szabolcs: *A komáromi deportálás 1944 őszén*. Budapest, Magyar Auschwitz Alapítvány–Holocaust Dokumentációs Központ, 2002.

Szita, 2014

Szita Szabolcs: A romák egyik vesztőhelye, a komáromi Csillagerőd 1944 őszén. In: Bársony János – Daróczi Ágnes (szerk.): *Pharrajimos. Romák sorsa a holocaust idején*. Budapest, L’Harmattan Kiadó, 2014. 68–78.

A NYILASKERESZTES MOZGALOM KOMÁROMBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

Tilkovszky, 1964

Tilkovszky Loránt: Az első bécsi döntés gazdasági és szociális következményei a Magyarországhoz átcsatolt területen. *Történelmi Szemle* 1964/1. 87–111.

Tilkovszky, 1967

Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

Ungváry, 2003

Ungváry Krisztián: Kik azok a nyilasok? *Beszélő online*, 2003/6.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/kik-azok-a-nyilasok>

(Utolsó letöltés: 2025. április 3.)

Vadkerty, 2007

Vadkerty Katalin: Néhány adat a szlovákiai népbíróóságok történetéből. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2007/3. 87–97.

Vadkerty, 2008

Vadkerty Katalin: Vádak, vádlottak, ítéletek. A szlovák népbíróóságok történetéből. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2008/2. 3–13.

Végső, 2020

Végső István: Kossuth városa a szélsőjobboldal markában. A nyilaskeresztes mozgalom Cegléden. *Clio Műhelytanulmányok* 2020/9.

https://real-j.mtak.hu/21664/9/clio_muhelytanulmanyok_2020_3_9_.pdf

(Utolsó letöltés: 2025. április 3.)